

מצוות כיבוד אב ואם (מצוות עשה ל"ג - פרשת יתרו)

לְכַבֵּד הָאָב וְהָאֵם, שְׁנֵאמַר (שמות כ, יג): "כְּבֹד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ" וְגוֹמַר. וְכָא הַפְּרוּשׁ (קידושין לא, ט): אִי זֶהוּ כְבוֹד? מֵאֲכִיל וּמִשְׁקָה, מִלְּבִישׁ וּמִכֶּסֶה, מִכְּנִיס וּמוֹצִיא.

מִשְׁרָשִׁי מִצְוָה זוֹ: שְׂרָאוֹי לוֹ לְאָדָם שִׁפְכִיר וַיִּגְמַל חֶסֶד לְמִי שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ טוֹבָה, וְלֹא יִהְיֶה נָכֹל וּמִתְנַפֵּר וּכְפוֹי טוֹבָה, שְׂזוֹ מְדָה רַעָה וּמְאוּסָה בְּתַכְלִית לִפְנֵי אֱלֹהִים וְאֲנָשִׁים. וְשִׁיתָן אֶל לְבוֹ כִּי הָאָב וְהָאֵם הֵם סִבַּת הַיּוֹתוֹ בְּעוֹלָם, וְעַל כֵּן בְּאֵמַת רְאוּי לוֹ לַעֲשׂוֹת לָהֶם כָּל כְּבוֹד וְכָל תּוֹעֵלַת שִׁיּוּכָל, כִּי הֵם הַבִּיאוּהוּ לְעוֹלָם, גַּם יִגְעוּ בּוֹ כַּמָּה יִגִּיעוֹת בְּקִטְנוּתוֹ. וּכְשִׁיקְבַע זֹאת הַמְּדָה בְּנַפְשׁוֹ, יַעֲלֶה מִמֶּנָּה לְהַפִּיר טוֹבַת הָאֵל בְּרוּף הוּא, שֶׁהוּא סִבַּתוֹ וְסִבַּת כָּל אַכּוּתוֹ עַד אָדָם הָרֵאשׁוֹן, וְשֶׁהוֹצִיאֵו לְאוֹר הָעוֹלָם, וְסַפֵּק צָרְכּוֹ כָּל יְמָיו, וְהַעֲמִידוֹ עַל מִתְכַּנְתּוֹ וּשְׁלֵמוֹת אִיבָרָיו, וְנָתַן בּוֹ נַפֶּשׁ יוֹדַעַת וּמִשְׁפַּלַּת, שְׁאֵלּוּלֵי הַנַּפֶּשׁ שֶׁחֲנָנוּ הָאֵל יִהְיֶה כְּסוּס כְּפָרֵד אֵין הָכִין. וַיַּעֲרֹף בְּמַחְשַׁבְתּוֹ כַּמָּה וְכַמָּה רְאוּי לוֹ לְהִזְהַר בְּעִבּוּדָתוֹ בְּרוּף הוּא.

דִּינֵי הַמִּצְוָה: כְּגוֹן כְּבוֹד זֶה מְנַכְסֵי מִי חַיֵּב לַעֲשׂוֹתוֹ, אִם מִשְׁל אָב אוֹ מִשְׁל עֶצְמוֹ. וְהִלְכָה מִשְׁל אָב, אִם יֵשׁ לוֹ נְכָסִים לְאָב (קידושין לג, ב); וְאִם לְאוֹ – יַחֲזֹר הַבֵּן עַל הַפְּתָחִים וַיִּאֲכִיל אָבִיו וַיְיַחֲלֵם קִידוּשֵׁין 6, ז. וְכְבוֹד אָב וְאִם אִי זֶה קוֹדֵם (קידושין לא, ב). וְעַד הֵיכָן כְּבוֹד אָב וְאִם (סו, ז). וְאִם מִחֵל עַל כְּבוֹדוֹ אִם יִהְיֶה מִחוּל (סו, ג). וְאִם יִרְאֵנוּ עוֹבֵר עַל דְּבָרֵי תוֹרָה, כָּאִי זֶה לְשׁוֹן יִמְנַעְהוּ (סו, ז). וְאִם יַעֲוֶה אָבִיו לַעֲבֹר עַל דְּבָרֵי תוֹרָה, שְׁלֹא יִאֲמִינְהוּ בְּזֶה (וינוח ג, ב). וְכִי חַיֵּב לְכַבֵּדוֹ בְּחַיָּו וּבְמוֹתוֹ, וְכִיצַד הוּא הַכְּבוֹד בְּמוֹתוֹ (קידושין לא, ט). וַיִּתֵּר פְּרֻטֵיהָ מִבְּאָרֵין בְּקִדוּשֵׁין, וְקִצַּת מֶהֵן בְּמִקְוֹמוֹת מֵהַתְּלִמוֹד.

וְנוֹהֲגַת בְּכָל מְקוֹם וּבְכָל זְמַן, בְּזִכְרִים וּבְנִקְבוֹת, כָּל זְמַן שֶׁאֲפָשֶׁר לָהֵן. כְּלוֹמַר, בְּכָל עֵת שֶׁלֹּא יִמְנַעוּ אוֹתָן בְּעִלְיָהֵן (קידושין ל, ט).

וְעוֹבֵר עָלֶיהָ – בְּטַל עֲשֵׂה. וְעָנְשׁוֹ גְּדוֹל מְאֹד, שֶׁנַּעֲשָׂה כְּמִתְנַפֵּר לְאָבִיו שְׁבַשְׁמִים. וְאִם יֵשׁ פֶּחַ בְּבֵית דִּין – כּוֹפִין אוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב לְמַעֲלָה (ומניח י) שְׁכַבְטוּל עֲשֵׂה כּוֹפִין בֵּית דִּין.

א. מצוות עשה לכבד אב ואם

1. הגדרת המצווה

"לכבד האב והאם ובא הפירוש איזהו כיבוד, מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא".
(ספר החינוך)

הסבר: כיבוד אב ואם שונה ממצוות יראת אב ואם [מצוות עשה רי"ב] ובאופן מעשי המצווה היא: להאכיל, להשקות, להלביש, לכסות [כשעירומים או סובלים], להכניסם ולהוציאם [מהבית, מהשירותים וכדו' ומשמש אותם].

2. מקור המצווה

"שנאמר: "כבד את אביך ואת אמך". [פרשת יתרו] (ספר החינוך)

[1] הפירוש של המילה "כבד" קיבלו חז"ל במסורת, הוא: מאכיל ומשקה וכו'.

ב. שורשי המצווה [הטעם והיסודות של המצווה]

טעם ראשון: להכיר טובה להוריו.

"שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלוקים ואנשים".
(ספר החינוך)

טעם שני: ההורים ילדו אותנו בעולם

"ושיתן אל ליבו כי האם והאב הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד, וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם".
(ספר החינוך)

טעם שלישי: ההורים עמלו וטיפלו בו בילד

"גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו".
(ספר החינוך)

טעם רביעי: הילד המכיר טובה להוריו מכיר בטוב שה' עושה איתו

"וכשיקבע זאת המידה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת הא-ל ברוך הוא שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאוויר העולם וסיפק צורכו כל ימיו והעמידו על מתכונתו ושלמות איבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחחנו הא-ל יהיה "כסוס כפרד אין הבין" [תהלים ל"ה] ויעריך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא".
(ספר החינוך)

[1] מסכת קידושין, דף ל"א ע"ב. ירושלמי, מסכת קידושין, פרק א', הלכה ז'. הרמב"ם, משנה תורה, ספר שופטים, הלכות ממרים, פרק ו', הלכות א'-י"ב.

השלם את המשפטים:

המסגל לעצמו את מידת הכרת הטוב שההורים עושים עמו, זה מביא אותו: -

- (א) לכך שיכיר בטוב שהי
 (ב) שה' ברא אותו ואת
 (ג) שה' נתן לו
 (ד) שה' נותן לו מזון
 (ה) שהי עשה אותו שלם
 (ו) שהי נתן לו נשמה ושכל, ושאם לא היה נותן לו אותה היה

מסקנה: אחרי שהאדם יודע ומכיר בכל זה, הוא מבין בשכלו, שבוודאי הוא צריך לקיים את כל מצוות ה'.

ג. דיני המצווה

1) מצוות הכיבוד: להאכיל, להשקות, להלביש, לכסות [כשההורים עירומים או סובלים], להכניס ולהוציא [מהבית, מהשירותים וכדו' ומשמש אותם], מצריכה הוצאות כספיות מרובות.

שאלה: אי חייב אלא כספיות אלו לפי הדין?

תשובה:

מצב הכסף והנכסים	יש	אין
של ההורים	יש להם ההוצאות משל ההורים.	אין להם הילדים חייבים לשלם את ההוצאות.
של הילדים	יש להם לא חייבים, כי יש גם להוריהם.	אין להם הילדים עניים חייבים לאסוף צדקה ולשלם ההוצאות עבור הוריהם.

"יחזרו על הפתחים" הילד צריך לאסוף צדקה מתורמים כשהוריהם עניים, ובצדקה ישלם את ההוצאות לכיבודם.

- 2)** במצוות כיבוד אב ואם, הבן צריך לכבד קודם כל את אביו ואח"כ את אמו. (במצוות יראת אב ואם, הבן צריך לירוא מאמו לפני אביו).
- 3)** עד כמה צריך לכבד את אביו ואת אמו? עד הפרוטה האחרונה, ואפילו אם אין לו חייב ללכת לדאוג להם.
- 4)** אב ואם שמחלו על כבודם, כבודם מחול, ואין הילדים חייבים לטפל בהם.
- 5)** אם הילד רואה שהוריו עוברים על מצוות מהתורה, הוא חייב למנוע אותם מכך, אולם בצורה מכובדת וברמז, בלי לפגוע בכבודם.
- 6)** אם ההורים אומרים לילדיהם לעבור על מצוות מהתורה, הילדים אינם חייבים לשמוע להם כלל. [2]
- 7)** הילדים חייבים בכבוד הוריהם, אפילו כשהוריהם כבר נפטרו [על ידי שמטפלים בקבורתם וכדומה].

ד. מקום וזמן המצווה

- 1) מצוות כיבוד אב ואם חייבים בה בכל מקום ובכל זמן.
- 2) חייבים בה הבנים והבנות. אולם בת נשואה, שבעלה לא רוצה שתוציא הוצאות כספיות על כיבוד הוריה, היא פטורה מהמצווה להאכילם, להשקותם וכו'.^[3]
- 3) העונש: מי שלא קיים מצוות כיבוד אב ואם, ביטל מצוות עשה מהתורה, "ועונשו גדול מאוד שנעשה כמתנכר לאביו שבשמיים", כאילו, שאינו מכיר בה'.
בית הדין יכולים להכריח אותו לקיים את מצוות כיבוד אב ואם, ע"י שמשתמשים בכספו וברכושו, כדי לטפל בהוריו העניים. לפי העיקרון, שבת דין כופים על האדם לקיים מצוות עשה שהוא ביטל.^[4]

שאלות לחזרה

- 1) מה ההבדל בין מצוות כיבוד אב ואם [סי' ל"ג] לבין מצוות יראת אב ואם [סי' רי"ב]?
- 2) מדוע כתב ספר החינוך כל כך הרבה שורשים וטעמים למצוות כיבוד אב ואם? [העזר במה שכתב על העונש לעובר על מצווה זו].
- 3) מדוע חייבים הילדים בכל מצב לטפל בהוריהם העניים, אפילו אם אין לילדים כסף?
- 4) הסבר את המשפט: "ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו הא-ל, יהיה "כסוס כפרד אין הבין".
- 5) הסבר את כל הדברים המעשיים שכלולים במצוות כיבוד אב ואם, ותן דוגמאות.

[3] מסכת קידושין, דף ל' ע"ב.

[4] ספר החינוך, מצוות אכילת בשר הפסח, סי' ו'; מסכת כתובות דף פ"ו ע"א.

מצוות יראת אב ואם

(מצוות עשה רי"ב – פרשת קדושים)

לִירֵא מֵהָאֲבוֹת. כְּלוּמַר, שְׂיִתְנַהֵג הָאָדָם עִם אָמוּ וְאָבִיו הַנְּהַגָה שְׂאָדָם נוֹהֵג עִם מִי שְׂיִירָא מִמֶּנּוּ. שְׂנֵאמַר (ויקרא יט, ג): "אִישׁ אָמוּ וְאָבִיו תִּירָאוּ". וְלִשׁוֹן סִפְרָא: אִי זֶהוּ מוֹרָא? לֹא יֵשֵׁב בְּמִקְוָמוֹ, וְלֹא יְדַבֵּר בְּמִקְוָמוֹ, וְלֹא סוֹתֵר אֶת דְּבָרָיו. מִשְׂרָשֵׁי הַמְצוּהָ פִתְחֵתִי בְּמִצְוֹת כְּבוֹד הָאֲבוֹת בְּפִרְשַׁת וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ (מטוה ג). מִדִּינֵי הַמְצוּהָ: מָה שְׂאָמְרוּ וְ"ל (קידושין לז, ט): עַד הֵיכֵן מוֹרָאת אָב וָאֵם? שְׂאָפְלוּ הַפּוֹהוּ וַיִּרְקוּ בְּפָנָיו לֹא יִכְלִים אוֹתָן. וְאָף עַל פִּי כֵן צוּר חֲכָמִים (מו"ק י, ב) לְכָל יִפְהָ אָדָם בְּנוֹ הַגְּדוּל, לְפִי שְׂיֵשׁ בְּדָבָר מְשׁוּם וְלִפְנֵי עוֹר, וּמְנַדִּין עַל כָּף. וְאָמְרוּ וְ"ל בְּחִמְרַ מְצוּהָ זֹו (קידושין טז), שְׂאָפְלוּ נְטֻרְפָה דַּעַת הָאָב וְהָאֵם – שְׂיִשְׁתַּדֵּל הַבֵּן לְנַהֵג עִמָּהֶם דְּרָךְ כְּבוֹד לְפִי דַּעַתָּם; אֲכָל אִם נִשְׁתַּטּוּ בְּיִתְרָ – יִכּוֹל לְהַנִּיחָם, וַיִּצְוֶה אַחֲרֵים עֲלֵיהֶם לְהַנְהִיגָם כְּרָאוּי, אִם יֵשׁ לוֹ. וְהַמְמַזְר חַיֵּב בְּכְבוֹד הָאֲבוֹת וּמוֹרָאָם, אָף עַל פִּי שְׂפִטוֹר מִן הַמְשָׁפֵט עַל מַכְתָּם וְקַלְלָתָם (רמנ"ס מִמֵּרִיס ו, יא). וְהוֹרוּנוּ וְ"ל בְּעֵנֵין זֶה (נ"מ ג, ב), שְׂאֵם יִצְוֶה הָאֲבוֹת לַעֲבֹר עַל דְּבָרֵי תוֹרָה, וְאָפְלוּ עַל מְצוֹת דְּרַבָּנָן – שְׂאִין שׁוֹמְעִין לָהֶם. וַיִּתֵּר פְּרֻטִיָּה – בְּמִקְוֹמוֹת בַּתְּלִמּוּד, וְהֵרַב בְּקִדּוּשֵׁין לְפִי דַּעַתִּי.

וְנוֹהֵגֵת בְּכָל מְקוֹם וּבְכָל זְמַן, בְּזִכְרֵים וּנְקֻבוֹת (קידושין ל, ט).

וְעוֹבֵר עֲלֶיהָ וְהִקְל מִירָאָתָם – בְּטַל עֲשֵׂה זֶה, אֲלֵא אִם כֵּן מַדַּעַת הָאָב וּבְמַחִילָתוֹ; שְׂהָאָב שְׂמַחַל עַל כְּבוֹדוֹ – כְּבוֹדוֹ מַחּוּל (טז, ג, ב).

א. מצוות עשה של יראת אב ואם

1. הגדרת המצווה

"לירא מהאבות, כלומר, שיתנהג האדם עם אמו ואביו הנהגה שאדם נוהג עם מי שירא ממנו".
(ספר החינוך)

2. המקור למצווה

"שנאמר: "איש אמו ואביו תיראו". [פרשת קדושים] (ספר החינוך)

3. מצוות היראה מאב ואם למעשה

**"ולשון סיפרא: איזהו מורא?
לא ישב במקומו, ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו".**
(ספר החינוך)

הסבר: באופן מעשי, כדי לקיים את מצוות היראה מאב ואם הבן והבת אסור להם:

- (1) לשבת במקום הקבוע של אבא או אמא.
 - (2) לדבר כשהורים מדברים, אלא אם קבלו רשות לכך.
 - (3) ואסור להגיד דברים הפוכים מדבריהם.
- [אלא אם הם טועים ואז צריך לומר זאת בצורה מנומסת ועקיפה, כדי שהם לא יפגעו ח"ו].^[1]

[סיפרא ספר הלכות עם דרשותיהם מהפסוקים מתקופת חז"ל].

ב. משורשי המצווה [טעם ויסודות המצווה]
[לקוח מפרשת יתרו מצוות עשה ל"ג כיבוד אב ואם].

"שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל, ומתנכר וכפוי טובה שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלוקים ואנשים, ושיתן אל לבו, כי האם והאב הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המידה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת הא-ל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון". (ספר החינוך)

הסבר: ספר החינוך נתן מספר טעמים למצוות יראת אב ואם:

- (1) הגיוני שהבן והבת יכירו בטובה ש
- (2) אסור לאדם להיות כפוי טובה, משום
- (3) צריך לירוא מהאב והאם, משום שהם
- (4) בנוסף לכך צריך לירוא מאביו ואמו, משום שהם גידלו אותו, ו
- (5) כאשר הבן והבת מפנימים מידת הכרת הטוב, אזי הם גם

ג. מדיני המצווה,

- (1) חז"ל אמרו^[1]: עד היכן יראת אב ואם?
אפילו אם אביו או אמו היכו את הבן או הבת, וירקו לו או לה בפנים, אסור לו ולה לבייש אותם.
- (2) אסור להורים להכות את בנם או ביתם הגדולים, [כשהבן הגיע לגיל 13 והבת לגיל 12], משום שההורים יעברו על מצוות לא תעשה:
"לפני עיור לא תתן מכשול" [פרשת קדושים מצווה רל"ב].
כלומר, שההורים גורמים לכך שהבן או הבת הגדולים מכים את הוריהם בחזרה, ואז הילדים עוברים על מצוות לא תעשה חמורה: "ומכה אביו ואמו מות יומת", בגללם.
הורים שמכים את ילדיהם הגדולים, הבית דין או הרב יכולים לנדות אותם מהציבור.
- (3) אפילו אם אביו ואמו נשתגעו [=נטרפה דעתם עליהם], חייבים ילדיהם להתנהג עימם בכבוד וביראה.

[1] הרמב"ם, ספר המצוות, מצוות עשה רי"א, הרמב"ם, משנה תורה, ספר שופטים, הלכות ממרים, פרק ו', הלכות א'-י"ב.
[1] קידושין, דף ל"א ע"ב. מועד קטן, דף י"ז ע"א.

4) אם אביו או אמו נהיו שוטים, חולים בשכלם, שאי אפשר לחיות איתם, הילדים רשאים להביא להם מי שיטפל בהם, או לאשפוזם בבית חולים שיטפלו בהם, אבל בצורה מכובדת ומתאימה להם.

5) **ממזר** חייב בכבוד הוריו ולירא מהם, למרות שהוא פטור מעונש מהתורה אם היכה או קילל אותם. [2]

[כנראה, משום שהם היו רשעים, ועברו עבירה חמורה מאוד מהתורה, אבל אסור לו לעשות זאת.]

הערה: אולם במצוות שלא לקלל אב ואם ר"ס, כתב ספר החינוך: שנראה לו, שממזר חייב על קיללת אביו ואמו, [וגם על הכאתם], משום שהממזר ראוי לרשת אותם מדין תורה לאחר שימותו, ולכן הם הוריו וחייב בהם במצוות אלו.

6) אם ההורים מצווים את ילדיהם לעבור על מצוות מהתורה, ואפילו על מצוות מדרבנן, אסור לילדים לשמוע להם.

ד. מקום וזמן המצווה

1) מצוות יראת אב ואם חייבים בה בכל מקום ובכל זמן.

2) חייבים בה גם הבנים וגם הבנות.

3) העובר עליה ומזלזל ביראת אביו או אימו, ביטל מצוות עשה, [אולם אינו נענש על כך בבית דין, אלא ה' מענישו].

4) אם אביו או אמו מחלו על כבודם ועל היראה מהם, ומוותרים שילדיהם יכולים לשבת במקומם, לדבר בפניהם ולסתור דבריהם, הרי זה מחול לבן ולבת, ולא עוברים על שום איסור. [אולם וודאי שאסור לעשות זאת באופן של חוצפה או העלבה או פגיעה בכבודם, וכדומה, אלא לעשות זאת בדרך ארץ.]

שאלות לחזרה

1) הסבר בפירוט את 3 הדברים שחייבים הילדים במורא אב ואם.

2) מהו הדבר הכי חשוב שהילדים מפיקים מכך שהם יראים מהוריהם לפי ספר החינוך?

3) מדוע יש הבדל בין הורים שמכים את ילדיהם הקטנים לבין כשילדיהם גדולים?

4) מה יעשו הילדים להוריהם שנעשו חולי נפש או מחלה אחרת ולא יכולים להמשיך לחיות איתם בבית.

5) ההורים אומרים לילדים תחללו שבת או תאכלו לא כשר, מה הדין? ומדוע?

6) מדוע לא ניתן עונש מהתורה למי שמזלזל ביראת אביו ואמו?

[2] הרמב"ם, משנה תורה, ספר שופטים, הלכות ממרים, פרק ו', הלכה י"א, הדגיש שהממזר פטור מהכאת או קיללת הוריו עד שיעשו תשובה.

שלא לקלל אב ואם

(מצוות לא תעשה ר"ס - פרשת קדושים)

שִׁיָּא לְקַלֵּל אָב וָאִם, שְׁנֹאֲמַר (ויקרא כ, ט): "אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יִקְלַל אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ" וגומר. וְהֵאֱמַת, שְׁעֵקֶר הָאֲזִהְרָה בְּקַלְלַת אָב וָאִם אֵינָה מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה, כִּי בְּכָאן לֹא יִזְכָּר רַק הַעֲנֵשׁ בְּמִקְלָל. וְכֵן מֵה שְׁפָתוֹב בְּסֹדֵר מִשְׁפָּטִים (שמו"א כ"א, י): "וּמִקְלָל אָבִיו וָאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת", שֶׁם גַּם כֵּן לֹא דִבֵּר אֶלָּא בְּעֵנֶשׁ. וְזֶהוּ שְׁאֲמַרוּ בְּמַכִּילְתָּא (משפטים ה, יז): "וּמִקְלָל אָבִיו וָאִמּוֹ" וגומר - עֲנֵשׁ שְׁמַעְנֵה, אֲזִהְרָה מִנֵּי? תִּלְמוּד לומר (שמו"א כ"ב, כו): "אֱלֹהִים לֹא תִקְלַל". אִם דִּין הוּא אָבִיךָ - הֲרִי הוּא בְּכָלל "אֱלֹהִים לֹא תִקְלַל", אִם נְשִׂיא הוּא - הֲרִי הוּא בְּכָלל "וְנִשְׂיָא בְּעַמֶּךָ לֹא תֹאֲרֵ" (ש"ס), וְאִם בּוֹר הוּא - הֲרִי הוּא בְּכָלל "לֹא תִקְלַל חֲרֹשׁ" (ויקרא י"ט, יז). הֲרִי אַתָּה דִּן בְּנֵיךָ אָב מִשְׁלֶשְׁתָּן וְכוּ', עַד: הַצַּד הַשְּׂוֵה שְׁבָהֵן שְׁהֵם בְּעַמֶּךָ וְאַתָּה מוֹהֵר עַל קַלְלָתוֹ, אִף אָבִיךָ שְׁבַעְמֶךָ אַתָּה מוֹהֵר עַל קַלְלָתוֹ. וְכֵן אָמְרוּ גַם כֵּן בְּסִפְרָא: "אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יִקְלַל" - עֲנֵשׁ שְׁמַעְנֵה וְכוּ', כְּמוֹ הַלְשׁוֹן אֲשֶׁר בְּמַכִּילְתָּא בְּשׂוּרָה. וּמִפְּנֵי שְׂאִין לְאֲזִהְרָה זֶה לֹא מִיַּחַד, אֶלָּא שֶׁהוּא יוֹצֵא מִכָּלל שְׁלֹשָׁה לְאוֹיֵן, כְּתַבְתִּיו עַל מִקְרָא זֶה שְׁמַדְבֵּר בְּעֵנֶשׁ. וְכֵמוֹ כֵּן כְּתוּב הַרְמַב"ם ז"ל (נב"מ מ"ג ט"ז) בְּמִקְלָל אָבִיו וָאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת, שֶׁהוּא מְדַבֵּר בְּעֵנֶשׁ.

מִשְׁרֵשֵׁי הַמִּצְוָה כְּתַבְתִּי בְּמִשְׁפָּטִים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה ג' (מנ"ה מ"ח).

מִדִּיגֵי הַמִּצְוָה: כְּגוֹן מֵה שְׁאֲמַרוּ (סנהדרין פ"ה, ג), שְׁחִיבֵיב קַלְלַת הָאָב וְהָאִם הוּא בֵּין בְּחַיִּיהֶם אוֹ אַפְלוֹ אַחַר מוֹתָם; מֵה שְׂאִין כֵּן בְּהַפְּאָה, שְׂאִין הַחִיבֵיב בְּהַ פִּי אִם בְּחַיִּיהֶם, אָבֵל לְאַחַר מִיתָה פְטוּר עַל הַפְּאָתָם. וְמֵה שְׁאֲמַרוּ (שנו"ע ל"ה, ב), שְׂאִין חִיבֵיב מִיתָה לְבֵן עַד שִׁיקְלָלֵם בְּשֵׁם מִן הַשְּׂמוֹת הַמִּיַּחֲדִים; אָבֵל הַמִּקְלָלֵן בְּכַנּוּי - פְטוּר מִסְקִילָה, וְלוֹקָה כְּדֹרֶךְ שְׁלוֹקָה עַל קַלְלַת אָדָם כְּשֶׁר. וְמֵה שְׁאֲמַרוּ (רמ"ס ממ"ט, ה, ג), שֶׁהַמִּקְלָל אָבִי אָבִיו אוֹ אָבִי אִמּוֹ - דֵּינוֹ כְּמִקְלָל אַחַד מִשְׂאֵר הַקְּהָל. וְהָאָב שְׁנַתְחִיב שְׁבוּעָה - אֵין הֵבֵן מִשְׁבִּיעוֹ בְּשְׁבוּעַת הָאֱלֹהִים, אֶלָּא מִשְׁבִּיעוֹ שְׁבוּעָה שְׂאִין בְּהַ אֱלֹהִים (ש"ס ה"ט"ו). וְאָמְרוּ גַם כֵּן, שְׂאִסוּר לְבִזּוּתוֹ כָּלֵל; שְׁלֹא עַל הַקְּלָלָה הַקְּפִידָה תוֹרָה, אֶלָּא אִף עַל הַבְּזִיוֹן. וְהַמְבִּזֵּהוּ - הֲרִי הוּא בְּאִרוּר, שְׁנֹאֲמַר (דנ"ס כ"ט, טו): "אִרוּר מִקְלָה אָבִיו וָאִמּוֹ"; וְיֵשׁ לְבֵית דִּין לְהַכּוֹת הַעוֹשֶׂה זֶה וְלַעֲנֹשׁ כְּפִי הַרְאוּי (רמ"ס ש"ס). וְיִתֵּר פְּרֻטִיָּה - בְּפִרְקֵי שְׁבִיעֵי מִסְנֵה־דִרְיֵן.

וְנִזְהָגַת בְּכָל מְקוֹם וּבְכָל זְמַן, בְּזִכְרִים וּנְקֻבוֹת וְכֵן בְּטַמְטוּם וְאֲנִדְרוּגִינוּס. וְשִׁתּוּקֵי חִיב עַל אִמּוֹ וְאִינוֹ חִיב עַל אָבִיו, אִף עַל פִּי שְׁנִבְדָּקָה אִמּוֹ וְאִמְרָה בֵּן פְלוֹנִי הוּא (ירושלמי ינמות פ"א ה"ג). וְלִפִּי הַדּוּמָה, שְׁמַמְזוֹר חִיב עַל קַלְלַת אָבִיו וָאִמּוֹ, שְׁהֲרִי הוּא רְאוּי לִירֵשׁ אוֹתָם מִדִּין תוֹרָה, וְדִין בֵּן כְּשֶׁר יֵשׁ לוֹ גַם כֵּן לַעֲנֵן אֲבָלוֹת וְלְכָל דְּבָר; אָבֵל הֵבֵן מִן הַשְּׁפָחָה וּמִן הַנְּכָרִית אֵינוֹ חִיב עַל קַלְלָתוֹ (ינמות כ"ב, ב). וְכֵן גַּר שֶׁהוֹרְתוֹ שְׁלֹא בְּקִדְשָׁה, אִף עַל פִּי שְׁנוּלֵד בְּקִדְשָׁה, כְּגוֹן שְׁנַתְחִיבָה אִמּוֹ כְּשֶׁהִיתָה מְעַבְרָת - אֵינוֹ חִיב עַל קַלְלַת אָבִיו (רמ"ס ממ"ט, ה, ט).

וְכַשֵּׁם שְׁאִינוּ חִיב עַל קְלָלַת אָבִיו כִּף אִינוּ חִיב עַל קְלָלַת אִמּוֹ, אָף עַל פִּי שֶׁהִיא יְהוּדִית בְּשִׁילְדוֹתָהּ, וְכִמוּ שֶׁדָּרְשׁוּ ז"ל: "וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ" – אֵת שֶׁהוּא חִיב עַל אָבִיו חִיב עַל אִמּוֹ וְכוּ' (טס ה"י). וְאִין לְהַקְשׁוֹת עַל דְּרָשָׁה זֹ מִשְׁתּוּקֵי שְׁחִיב עַל אִמּוֹ לְבִדְדָהּ, לְפִי שְׁאִין הָאֵב יְדוּעַ וְנִכְרַ. וְהִגֵּר אֲסוּר לְקַלֵּל אָבִיו הַגּוֹי מְדַרְבָּנָן, כְּדִי שְׁלֹא יֵאמְרוּ: בָּא מְקַדְּשָׁה חֲמוּרָה לְקַלְהָ. אֲבָל הָעֶבֶד אִין לוֹ יְחוּס, וְהִרִי אָבִיו כְּמִי שְׁאִינוּ אָבִיו לְכָל דְּבָר, וְאָף לְאַחַר שֶׁנִּשְׁמַחֲרַר (טס ה"ה).

וְעוֹבֵר עַל זֶה וְקָלַל בְּשֵׁם מִן הַשְּׁמוֹת – נִסְקַל; וְהוּא, שִׁישׁ שֵׁם עֲדִים וְהִתְרָאָה, כְּמוֹ שֶׁיְדוּעַ בְּכָל הַמְצוֹת. וְאִם קָלַל בְּאַחַד מִן הַכְּנֻיִין – לוֹקָה.

א. מצוות לא תעשה שלא לקלל את אביו ואמו

1. הגדרת המצווה

"שלא לקלל אב ואם בשם [ה'] מן השמות המיוחדים [לה'] בכינוי [באחד מן הכינויים של ה'] ואמרו גם כן שאסור לבזותו כלל".
(ספר החינוך)

2. המקור למצווה

"שנאמר: "איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת."
(פרשת קדושים)
(ספר החינוך)

הסבר: המקלל את אביו ואת אמו באמירת אחד משמות ה', בעדים והתראה, חייב מיתה בסקילה, והמקללם בכינוי של שם ה' חייב מלקות [ראה בדיני המצווה].

שאלה: ספר החינוך שואל

"והאמת שעיקר האזהרה בקיללת אב ואם אינה מן המקרא, כי בכאן לא יזכיר רק העונש במקלל".
(ספר החינוך)

אזהרה = מצוות לא תעשה, הכתובה במפורש בתורה.

הסבר לשאלה

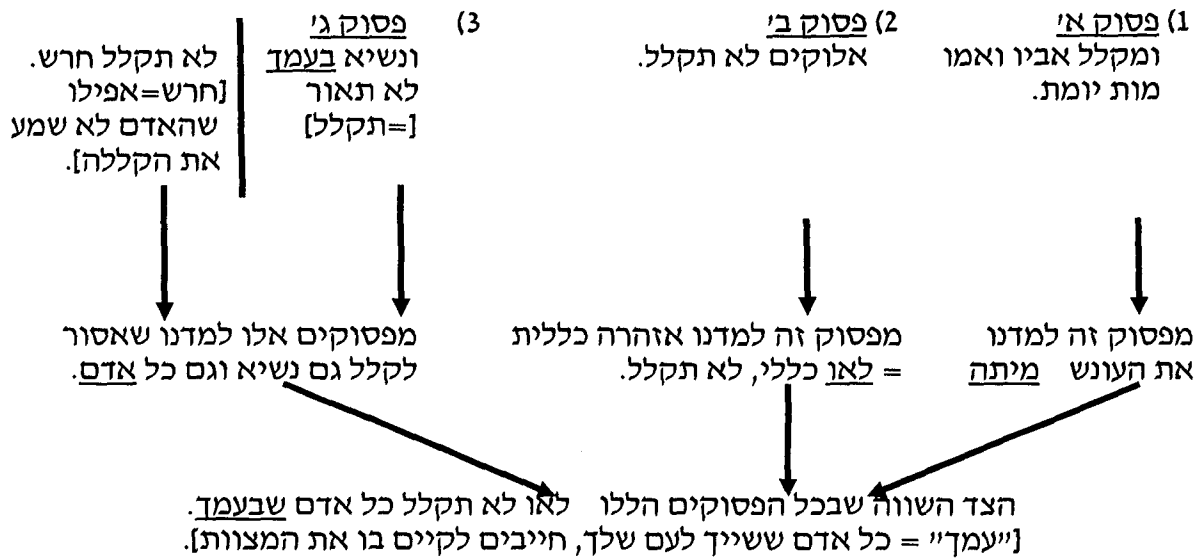
בפסוק הנה לא כתובה מצוות לא תעשה, אלא כתוב: אדם יקלל את אביו ואת אמו מיתו וכו' מות יומת, אולם מהיכן אנו יודעים שיש מצוות לא תעשה על "לא תקלל את אביך ואת אמך"?

תשובה: ספר החינוך עונה, שהלאו [=אזהרה] של לא לקלל אב ואם לומדים מבניין אב והצד השווה ב- 3 פסוקים.

[הערה:] "בניין אב", הוא אחד מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, כלומר, עיקרון דרשני בתורה שבעל פה, איך ללמוד מפסוק או מילה בפסוק מצוות והלכות, כפי שנמסרו לחז"ל ממשה רבנו].

צורת הלימוד מ"בניין אב" היא, שמוצאים תכונה או דבר השווה בפסוק אחד או יותר, או במצווה אחת או יותר, ואזי עפ"י הצד השווה קובעים שאותו דין שיש במצווה זו הוא גם כן שייך לכל הפסוקים או המצוות, שיש בהם אותו צד שווה,

[1] צורת הלימוד של בניין אב בלאו של לא לקלל אב ואם

מסקנה ב"בניין אב": גם אב ואם הינם בכלל "עמך" ולכן יש גם עליהם לאו [=אזהרה] שלא לקלל אותם. מכאן, שאין לאו מיוחד של לא לקלל הורים, אולם יש עונש מיוחד וחמור על המקלל אב ואם.

ב. שורשי המצווה [טעם ויסודות המצווה]

[לקוח ממצוות לא תעשה שלא להכות אב ואם, סי' מ"ח].

"לייסר הנבלים והמוסרים שהרימו יד במי שהביאם לעולם ברצון הא-ל ועשה להם כמה טובות".

[2] [ספר החינוך]

[1] מכילתא, פרשת משפטים, ה', י"ז; הרמב"ם ספר המצוות, מצוות לא תעשה שי"ח.

[2] ראה גם מצוות לא תעשה שלא לקלל הדיין סי', ס"ט]. בשורש למצווה זו הסביר ספר החינוך, שכמו לגבי איסור של לא לקלל את הדיינים, הקללות גורמות לשנאה בין הילדים להוריהם, וגם עשויות להביא לידי כך שהילדים יקומו על הוריהם, ויבצעו בהוריהם את מה שאמרו בקללות שלהם, ומכך יצא הרס גדול לחיי המשפחה ולחברה כולה, כך גם עלול לקרות בקיללת ההורים.

- 1) אסור לקלל הורים כשהם בחיים ואפילו לאחר שנפטרו. [אולם הלאו של לא להכות אם ואב חייבים עליו רק בחייהם, אבל אחר שנפטרו אין בהם לאו של לא תכה, ופטור אם היכה אותם, אבל אסור לעשות כן].
 - 2) המקלל אביו ואמו חייב מיתה, סקילה, רק בתנאי שקילל אותם בשם ה', או באחד השמות של ה', כגון: א-ל, אלוקים וכדומה. אם קילל אותם בכינוי של ה', כגון, הגדול, רחום, וכדומה, חייב מלקות [אותו דין כמו המקלל סתם אדם], אבל לא חייב מיתה סקילה.
 - 3) המקלל את סבו או סבתו, דינו כמקלל אדם סתם, וחייב עליו מלקות.
 - 4) אבא שחייב להשבע שבועה בבית הדין לבנו במשפט כלשהו, הבן יכול להשביע את אביו רק שבועה רגילה בלי אלה [=קללה].
 - 5) אסור לילדים לבזות את הוריהם, והמבזה את אביו ואמו הינו בכלל "ארור", ועובר על "ארור מקלה [=מבזה] אביו ואמו". [פרשת כי תבוא]
- ועונשו המבזה את אביו או אמו בית הדין מלקה אותו מכות מרדות או עונש אחר.

ד. זמן ומקום המצווה

- 1) מצוות לא לקלל אב ואם חייבים בה בכל מקום ובכל זמן.
 - 2) חייבים בה בנים וגם בנות.
 - 3) חייבים בה גם ילד שהוא טומטום [=לא ברור מהו סוג המין שלו, זכר או נקבה], וגם אנדרוגינוס [=ילד שיש בו גם סימני זכר וגם סימני נקבה].
 - 4) ילד שתוקי, שידוע מי היא אמו, אך לא ידוע מי הוא אביו, אפילו שאימו טוענת שאדם מסוים הוא האבא של בנה. השתוקי חייב רק על קללת אמו, אבל לא חייב על קיללת אב, מכיון שלא ידוע מי אביו.
 - 5) ממזר, כנראה, שחייב על קיללת אביו ואמו, משום שהוא ראוי לרשת אותם בירושה. וגם הוא נחשב כבן שצריך להתאבל על אביו ואמו כשנפטרו, וגם לשאר כל הדינים.
- הערה: למרות שבמצוות רי"ב, מצוות יראת אב ואם, כתב ספר החינוך שממזר פטור מקללת אב ואם, בכל זאת הדין הוא כמו שכתוב כאן, והממזר חייב. [ראה שם מה שהסברנו לפי הרמב"ם]
- 6) גוי שנולד משיפחה [גויה] או מכל גויה אחרת ואביו יהודי, אינו חייב על קללת אב ואם, משום שהוא גוי ולא יהודי.
- 7) גוי שנתגייר כשהיה עובר בבטן אמו הגוייה, ואח"כ אמו נתגיירה כשהיתה בהריון, ואז נולד לה בן זה, שהוא עכשיו יהודי וחייב בכל, אבל הוא לא חייב על קללת אב ואם, משום שאביו הוא גוי, והילד לא חייב עליו, ובגלל שהוא לא חייב על אביו, אזי גם אינו חייב על אמו

משום שכך חז"ל קבלו במסורת בדרשה על הפסוק: "ומקלל אביו ואמו", דהיינו, רק כשהילד חייב על קללת אביו הוא חייב גם על קללת אמו, אבל אם הוא פטור מקללת אביו, אזי הוא פטור גם על אמו. [אבל אסור לו מדרבנן לקללם, ראה סעיף 8].

הערה: דין זה בילד גר שונה מילד שתוקי משום שבילד שתוקי לא יודעים מי היה אביו, יכול להיות שהיה יהודי ויכול להיות שהיה גוי.

8) הגב, גוי שנתגייר, אסור לו מדרבנן לקלל את אביו ואת אמו הגויים, שאם נתיר לו, יאמרו עליו, שהגר בא מקדושה חמורה, [דהיינו, כשהיה גוי היה אסור לו לקלל את הוריו לפי דיני הגויים], לקדושה קלה, שלאחר שנתגייר הקלו עליו יותר שיכול לקללם, לכן חז"ל אסרו עליו לקלל את הוריו הגויים.

9) עבד גוי אינו חייב בקללת אביו ואמו הגויים, משום שאין לו שום ייחוס, כלומר, שהוא לא מתייחס לשום הורים, כאילו לא יודעים מי הם הוריו.

הערה: עבד גוי של יהודי, הוא כמו חצי יהודי, ולכן אין לו שום שייכות להוריו הגויים, וחייב בחלק מהמצוות.

עבד גוי של יהודי שנשתחרר, גם כן אינו חייב בקללת אביו ואמו הגויים, שהרי עכשיו הוא יהודי גמור. [אבל אסור לו מדרבנן לקללם, ראה סעיף 8].

10) העונש: למקלל אביו ואמו, אם קיללם בשם ה', ויש עדים לכך וגם היתה התראה והזהירו אותו, חייב מיתה בסקילה. ואם קילל אותם באחד מהכנויים של ה', חייב מלקות. [ראה סעיף 2 מדיני המצווה].

שאלות לחזרה

- (1) באיזה מייג מידות שהתורה נדרשת בהן למדו חז"ל על האזהרה [=לא תעשה] של לא לקלל אב ואם?
- (2) כיצד למדו חז"ל לאו לא לקלל אב ואם מהפסוקים הנוגעים למצווה זו?
- (3) מה הקשר בשורשי המצווה בין שלא להכות אב ואם ולא לקלל את הדיינים לבין לא לקלל אב ואם?
- (4) מדוע חייבים בלאו של לא לקלל הורים גם אחרי שנפטרו? ולמה פטורים מהלאו של לא תכה אב ואם לאחר שנפטרו?
- (5) מה ההבדל בין מקלל אב ואם בשם ה', ובין מקלל אותם סתם, מדוע העונש שונה?
- (6) מדוע לא כתבה התורה את העונש על המבזה אביו ואמו, כמו במקלל אותם, והשאירה את העונש בידי בית הדין?
- (7) מהו "שתוקי", ומה ההבדל בדין בינו לבין ילד גוי שנתגייר עם אמו הגויה?
- (8) מדוע אסרו חז"ל מדרבנן על הגר לקלל את הוריו שנשאר גויים?
- (9) מה ההבדל בין שמות ה' לבין הכינויים של ה'? תן דוגמאות נוספות שלא כתובות בדפי הסיכומים כאן.
- (10) מדוע ממזר חייב על קללת אב ואם, הרי הם עשו חטא חמור מאוד והינם רשעים?

[3]

מצוות כיבוד חכמים

(מצוות תעשה רנ"ז – פר' קדושים)

לְכַבֵּד הַחֲכָמִים וְלִקְוֹם מִפְּנֵיהֶם, שְׁנֹאֲמַר (ויקרא יט, לט): "מִפְּנֵי שִׂיבָה תִּקְוֹם", וְתִרְגַּם אֲנָקְלוֹס: מִן קָדָם דְּסִבְר בְּאוֹרֵיתָא תִּקְוֹם; "וְהִדְרִית פְּנֵי זָקֵן", פִּרְשׁוּ ז"ל (קידושין נב, ג): אֵין זָקֵן אֱלָא מִי שִׁקְנָה חֲכָמָה. וְזֶה שֶׁהוֹצִיא הַכְּתוּב הַחֲכָם בְּלִשׁוֹן זָקֵן, הִטְעָם: מִפְּנֵי שֶׁהִבְחֹר הַחֲכָם רָאָה בְּחֻמְתּוֹ מַה שֶּׁרָאָה הַזָּקֵן בְּרַב שָׁנָיו.

מִשְׁרָשֵׁי הַמִּצְוָה: לְפִי שֶׁעָקַר הָיִיתָ הָאָדָם נִבְרָא בְּעוֹלָם הוּא מִפְּנֵי הַחֲכָמָה, כִּדְרֵי שְׁפִיר בּוֹרְאוֹ, עַל כֵּן רָאוּי לִבְנֵי אָדָם לְכַבֵּד מִי שֶׁהִשִּׁיג אוֹתָהּ, וּמִתּוֹךְ כֵּן יִתְעוֹרְרוּ הָאֲחֵרִים עָלֶיהָ. וּמִזֶּה הִשְׁרִשׁ פִּרְשׁ אִיסִי בֶן יְהוּדָה בְּגִמְרָא בְּקִדּוּשֵׁין (סס), שֶׁאֶפְלוּ זָקֵן אֲשֶׁמְאִי – כְּלוֹמַר, שֶׁאִינוּ חֲכָם – הוּא בְּכָלֵל הַמִּצְוָה, שֶׁרָאוּי לְכַבְדּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁבְּרַב שָׁנָיו רָאָה וְהִפִּיר קֶצֶת בְּמַעֲשֵׂי הַשֵּׁם וְנִפְלְאוֹתָיו, וּמִתּוֹךְ כֵּן רָאוּי לְכַבּוֹד. וְהֵינּוּ דְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן שֵׁם בְּקִדּוּשֵׁין: הֲלִכָּה פְּאִיסִי בֶן יְהוּדָה הִזְהִו שְׁאֲמַרְנוּ, בְּתַנְאֵי שְׁלֵא יְהִיָּה בְּעַל עֲבֵרוֹת; שְׁאֵם כֵּן, מִנֵּעַ עֲצָמוֹ מִכְּבוֹד.

מִדְיַנֵּי הַמִּצְוָה: מַה שְׁאֲמַרו ז"ל, שֶׁאֵין צְרִיךְ לֹמַר שְׁמִי שֶׁאִינוּ חֲכָם חֵיב בְּכַבּוֹד הַחֲכָם, אֱלָא אֶפְלוּ הַחֲכָם חֵיב בְּכַבּוֹד הַחֲכָם, כְּמוֹ שְׁאֲמַרו ז"ל (נ"מ לג, ב): תְּלִמְדֵי חֲכָמִים שְׁבִבְכֵל עוֹמְדִים זֶה מִפְּנֵי זֶה. וּמַה שֶּׁבְּאָרוֹ גַּם כֵּן, כִּי בְּכַבּוֹד הַרַב עַל הַתְּלִמִּיד יֵשׁ תּוֹסֶפֶת גְּדוּל עַל הַכְּבוֹד שֶׁחֵיב לְכָל חֲכָם אַחֵר, וְהַפְּלִיגוּ בְּזֶה עַד שְׁאֲמַרו (אבות ד, טו): מוֹרָא רַבָּךְ כְּמוֹרָא שְׁמַיִם. וּבְבֵאוּר אָמְרוּ (נ"מ סג): אֲבִיו וְרַבּוֹ – רַבּוֹ קוֹדֵם בְּכַבּוֹד וּבְאֲבָדָה וּבְמִשְׁאָ וּבְשִׁכְיָה; אֲכָל אִם הִיָּה אֲבִיו חֲכָם, אִף עַל פִּי שְׁאִינוּ שְׁקוּל כְּרַבּוֹ – אֲבִיו קוֹדֵם. וּבִפְרָק חֵלֶק (מנחות ק, א) אָמְרוּ: כָּל הַחוֹלֵק עַל רַבּוֹ – כְּחוֹלֵק עַל הַשְּׁכִינָה, שְׁנֹאֲמַר (נמלכר כו, ט): "בְּהִצְתָּם עַל הַשֵּׁם". וְשֵׁם הָאֲרִיכוּ בְּעִנְיַן הַרְבֵּה. וּמַה שְׁאֲמַרו ז"ל בְּמוֹרָאֵת רַבּוֹ (רמב"ם ח"ט פק"ה): שְׁלֵא יֵשֵׁב בְּמִקְוֹמוֹ, וְלֹא יִכְרִיעַ דְּבָרָיו, וְלֹא יִסְתַּר דְּבָרָיו, וְלֹא יוֹרָה בְּפָנָיו לְעוֹלָם. וְאֶפְלוּ תוֹךְ שָׁנִים עֶשֶׂר מִיַּל עִמּוֹ אֲסוּר לְהוֹרֹת. וְאִם רָאָהוּ עוֹבֵר עַל דְּבָרֵי תוֹרָה, כִּיֵּצֵד יִמְנַעְנוּ. וְהַחֲלוּק שְׁבִין רַבּוֹ מִבְּהָקָ – כְּלוֹמַר, שֶׁרַב חֲכָמָתוֹ מִמֶּנּוּ – לְרַבּוֹ שְׁאֵין רַב חֲכָמָתוֹ מִמֶּנּוּ. וּמֵאִמְתִּי חֵיב לְעַמֵּד מִפְּנֵי רַבּוֹ וּמִפְּנֵי חֲכָם אַחֵר, וּבִאֵי זֶה מְקוֹם וּבִאֵי זֶה עֲנִין פְּטוּר מִן הַקִּימָה. וְיִתֵּר רַבִּי פְּרָטֵי עֲנִינִים אֱלָה – בְּקִדּוּשֵׁין פְּרָק רֵאשׁוֹן וּבְמִקְוֹמוֹת אַחֵרִים.

וְכֵן מִדְיַנֵּי הַמִּצְוָה – הָעֲנִינִים שְׁפוֹטְרִין מֵהֵן הַחֲכָמִים מִצַּד כְּבוֹדָם וּמוֹרָאָם, כְּגוֹן בְּנִינֵין וְחִפְרִיּוֹת הַמְּדִינָה וְכִיּוֹצֵא בְּהֵן, וְכֵן הַמְּסִין שְׁמִטְלִין הַמְּלָכִים עַל אֲנָשֵׁי הָאָרֶץ, בֵּין מַס שֶׁהוּא קָצוּב עַל כָּל בְּנֵי הָעִיר יַחַד אוֹ שֶׁהוּא קָצוּב עַל כָּל אִישׁ וְאִישׁ אוֹ שְׁאִינוּ קָצוּב כָּלֵל, מְכַל זֶה הֵם פְּטוּרִים, שְׁנֹאֲמַר (בבב"ב טו): "גַּם כִּי יִתְנוּ בְּגוּיִם עֵתָה אֲקַבְּצֵם, וְיִחְלוּ מַעֲט מִמִּשְׁאָ מְלֶךְ וְשָׂרִים" (נ"ג ט, ב).

וְנוֹהֶגֶת בְּכָל מְקוֹם וּבְכָל זְמַן, בְּזִכְרֵים וּנְקֻבוֹת.

וְעוֹבֵר עָלֶיהָ – בִּטְלָה עֲשֵׂה. וְעִנְשׁוֹ גְּדוּל, לְמַעַן כִּי זֶה יִסוֹד חֲזַק בְּדַת.

א. מצוות עשה לכבד את החכמים ולעמוד בפניהם.

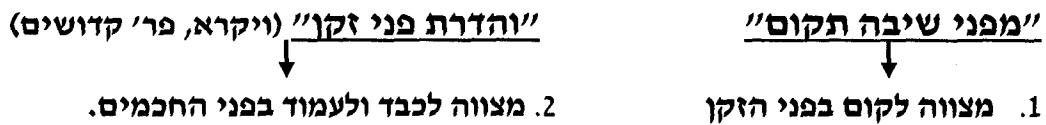
1. הגדרת המצווה

"לכבד החכמים ולקום מפניהם"
(ספר החינוך)

2. מקור מצוות כיבוד חכמים

"שנאמר: "מפני שיבה תקום" [פרשת קדושים], ותרגם אונקלוס: "מן קדם דסבר באורייתא תקום", "והדרת פני זקן" [פרשת קדושים], פרשו ז"ל אין זקן אלא מי שקנה חכמה"^[1].
(ספר החינוך)

תירגום: "מן קדם דסבר באורייתא תקום" = מלפני מי שחכם בתורה תקום

זקן = אדם שקנה חכמת התורה
 עיני חז"ל (בקידושין) = "אין זקן אלא מי שקנה חכמה".
 שאלה: מדוע אדם צריך לעשה חכמת התורה נקרא "זקן"?

תשובה: "מפני שהבחור החכם ראה בחכמתו, מה שראה הזקן (איש מבוגר) ברוב שניו (בשנותיו הרבות)"
(ספר החינוך).

ב. שורשי המצווה: (הטעם של המצווה)

1. כיבוד חכם

- שאלות: (1) מהי מטרת הריאת האדם על פי התורה במשק כל החיים?
 (2) כיצד ישיג את המטרה הציקרית שלו בחייו?
 (3) כמה מצוררת המצווה על כיבוד וקיימה לפני החכם בתורה?

"לפי שעיקר היות האדם נברא בעולם הוא מפני החכמה כדי שיכיר בוראו, על כן ראוי לבני אדם לכבד את מי שהשיג אותה, מתוך כך יתעוררו האחרים עליה".
(ספר החינוך)

תשובות: כתוב בלשונך את התשובות לפי הקטע הזה שבספר החינוך.

(1)

(2)

(3)

[1] קידושין, דף ל"ב ע"ב.

"מפני שיבה תקום", כלומר, בפני אדם זקן צריך לקום ולכבד.

שאלה: מניין אנו יודעים מצריק מצאנו אפילו מפני אדם זקן שלא
למד ולא החכים?

תשובה: איסי בן יהודה [תנא בתקופת המשנה] דרש את הפסוק "מפני שיבה תקום", חייבים לקום בפני אדם זקן שאינו חכם, אפילו "זקן אשמאי".^[2]
(ספר החינוך)

(זקן אשמאי זקן שומם, שלא יודע לדבר דברי חכמה.)

הסיבה: "מפני שברוב שניו ראה והכיר קצת במעשי ה' ונפלאותיו"
(ספר החינוך).

שאלה: (4) אינו סוף של חכמה יש לזקן הנה לא תורה ולא
החכם מה'?

תשובה: (4)

שאלה: האם חייבים לכבד אדם זקן שאינו צעיר או התורה?
מדוע?

תשובה: ר' יוחנן קבע שהלכה כאיסי בן יהודה, אולם אין חובה לכבד זקן שעבר עבירות, משום שהוא גרם לעצמו בעבירותיו שאנשים לא יכבדו אותו.

ג. מדיני המצווה

(1) חכם או רב חייב בכבודו של חכם ורב אחר.
שחז"ל אמרו "תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה".^[3]

(2) התלמיד חייב לכבד את הרב בכבוד יותר גדול מאשר כל אדם אחר.

שאמרו חז"ל: "מורא רבך כמורא שמים". (פרקי אבות)

(מורא רבך (היראה שלך לרב) כמורא שמים (תהיה כמו היראה מפני ה').

(3) לא התלמיד חייב לתת כבוד קודם, האם לרב או לאביו?

תשובה: הרב של התלמיד קודם לאביו "בכבוד, ובאבדה ובמשא ובשביה".
(ספר החינוך)

[2] קידושין, דף ל"ב, ע"ב.

[3] בבא מציעא, דף ל"ג ע"א.

הסבר: התלמיד חייב לכבד את רבו, ולהחזיר לו את אבידתו, ולעזור לו בנשיאת משאות כבדים, ולפדות אותו מהשבוי, לפני וקודם לאביו.

4) **אט האבא הוא אט חכט ורבו, מי קודם פני כבוד, האבא או רבו**
fe התלמיד?

תשובה: האבא החכם קודם לרב של התלמיד, אפילו אם הרב הינו חכם יותר גדול מהאבא.

5) **מצוות יראת הרב**

שאלה: **כי? מקיימים את מצוות היראה מפני הרב?**

תשובה:

יראת הרב למדו חז"ל [4] שהיא כוללת את המצוות:

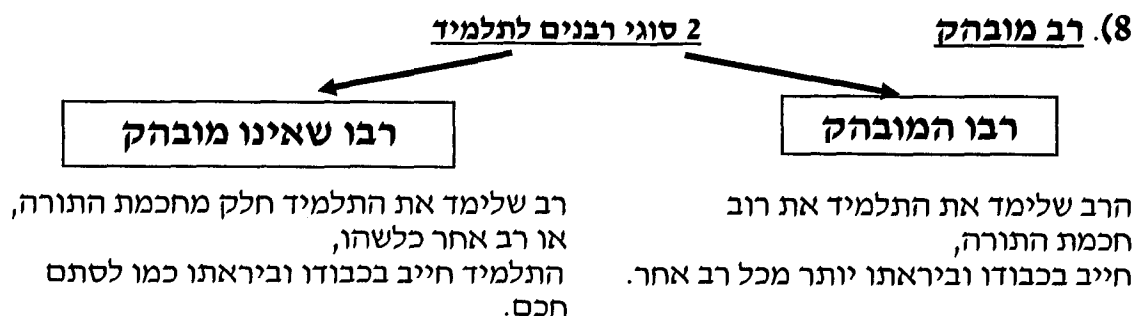
1. לא ישב במקומו.
2. לא יכריע את דבריו לא יאמר הרב לא צודק או טועה.
3. לא יסתור את דבריו לא יגיד להפך מדברי הרב.
4. לא יורה בפניו לעולם לא יאמר מה הדין וההלכה בפני הרב.

6) אסור לתלמיד לחלוק על רבו, ולומר לו, אתה טועה וכדומה, שחז"ל למדו מהפסוק "בהצותם על ה'" (במדבר, פרשת קורח).

"שכל החולק על רבו, כחולק על השכינה (הקב"ה)".

7) **שאלה:** **תלמיד שראה רב שצוקר על מצוות אהתורה מה יצעה?**

תשובה:

9) **הזכויות המיוחדות של החכמים והרבנים**

- א) החכמים פטורים מלעסוק בבנייה ובחפירות של המדינה הנעשות לצורך הציבור או לצורכי הגנה.
- ב) הם פטורים מכל המיסים שמטילים על כל האזרחים, בין מיסים קצובים (קבועים) בין מיסים שאינם קצובים (זמניים).
(שנאמר בנביא (הושע): "גם כי יתנו בגויים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך שרים".

[4] קידושין, דף ל"א ע"ב, הרמב"ם, משנה תורה, ספר מדע, הלכות תלמוד תורה, פרק ה', הלכה א'.

ד. זמן ומקום המצווה של כיבוד חכמים

מקום: חייבים לקיימה בכל מקום בעולם.
זמן: חייבים לקיימה בכל הזמנים ובמשך כל השנים.
 מי חייב? כל אדם, זכרים ונקבות.

מהו עונשה? "העובר עליה, ביטל מצוות עשה ועונשו גדול",
 והטעם: "כי הוא יסוד חזק בדת".
הסבר: מצווה מרכזית שמעמידה ומחזקת את עם ישראל ואמונתו בתורה.

שאלות לחזרה:

1. בספר החינוך (בתחילת מצווה רנ"ז) צוטט התרגום אונקלוס לתורה לפסוק "מפני שיבה תקום", שתורגם לארמית "מן קדם דסבר באורייתא תקום" (כלומר, מן לפני מי שלמד בתורה תקום).
 א. איזו מילה מרכזית בפסוק אונקלוס פירש, ולא תירגם אותה?
 ב. מדוע לדעתך הוא פירש אותה כך, ולא סתם תירגם אותה?
2. כתוב בלשונך את שרשי המצווה (הטעם) שספר החינוך נתן למצוות כיבוד חכמים.
3. מיהו "זקן אשמאי", ומדוע חייבים לכבדו?
4. מדוע לדעתך התלמיד חייב בכבוד רבו קודם ולפני כבוד אביו.
 (העזר בכתוב בפרקי אבות: "מורא רבך כמורא שמים").
5. מדוע אסור לחלוק על דברי הרב? (העזר בפסוק מפרשת קורח).
6. כתוב את כל ארבעת הדברים שחייבים במצוות יראת הרב, ותן הסבר לכל אחד מהם.
7. מדוע לדעתך החכמים פטורים מבנייה, חפירות ומסים של המדינה?
 (העזר בשורשי המצווה רנ"ז שבספר החינוך).
8. א. מהו "ענשו הגדול" של המבטל מצוות כיבוד חכמים, שספר החינוך נתכוון אליו?
 ב. למה בית הדין לא יכול להעניש באופן ממשי למי שמבטל מצוות כיבוד חכמים?

מצווה שלא לסור מדבריהם

(מצוות לא תעשה תצ"ו – פר' שופטים).

שְׁנַמְנַעְנוּ מִלְחָלֵק עַל בְּעָלֵי הַקְּבֵלָה עֲלֵיהֶם הַשְּׁלוֹם וּמִלְשָׁנוֹת אֶת דְּבָרֵיהֶם וְלִצְאֹת מִמִּצְוֹתֵם בְּכָל עֲוֹנֵי הַתּוֹרָה, וְעַל זֶה נֹאמַר (דברים י"ז, יב): "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל", וְאָמְרוּ וְ"ל בְּסִפְרֵי: "לא תסור" וגומר – זו מצוות לא תעשה.

משרשי המצווה: לפי שדעות בני האדם תלוקין זה מזה, לא ישתוו לעולם הרבה דעות בדברים. ויודע אדון הכל ברוך הוא, שאלו תהיה פגנת כתובי התורה מסורה ביד כל אחד ואחד מבני אדם, איש איש כפי שכלו – יפרש כל אחד מהם דברי התורה כפי סברתו, וירבה המחלוקת בישראל במשמעות המצוות, ותעשה התורה ככמה תורות, וכענין שפכתבתי במצוות 'אחרי רבים להטות' בקסוף תלזה בסימן ס"ז (לפנינו: עמ). על כן אלהינו, שהוא אדון כל החכמות, השלים תורתנו תורת אמת עם המצווה הזאת, שצונו להתנהג בה על פי הפרוש האמתי המקבל לתכמינו הקדמונים עליהם השלום, ובכל דור ודור גם כן שנשמע אל החכמים הנמצאים, שקבלו דבריהם ושתו מים מספריהם ויגעו כמה יגיעות בימים ובלילות להבין עמק מליהם ופליאות דעותיהם, ועם ההספמה הזאת נכון אל דרך האמת בידיעת התורה, וזולת זה, אם נתפתה אחר מחשבותינו ועניית דעתנו, לא נצלח לכל.

ועל דרך האמת והשבח הגדול בזאת המצווה אמרו ו"ל (בספרי): "לא תסור ממנו ימין ושמאל" – אפלו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל, לא תסור ממצוותם. כלומר, שאפלו יהיו הם טועים בדבר אחד מן הדברים – אין ראוי לנו לחלק עליהם, אבל נעשה כטעותם; וטוב לסבל טעות אחד ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו, שפגה יהיה חרבן הדת וחלוק לב העם והפסד האמה לגמרי. ומפני ענינים אלה נמסרה פגנת התורה אל חכמי ישראל, ונצטוו גם כן שיהיו לעולם הפת מועטת מן החכמים כפופה לכת המרבין מן השורש הזה, וכמו שפכתבתי שם במצוות להטות אחרי רבים.

ועל דרך ענין זה שעוררתי בני עליו אפרש לך אגדה אחת, שהיא בבבא מציעא בסוף פרק הזהב (נ"ג, ג) גפי ההוא מעשה דרבי אליעזר בתנורו של עכנאי, המתמחה כל שומעה. אמרו שם: אשכחה רבי נתן לאלהיו וכו', אמר לה: מה עבד הקדוש ברוך הוא בזה היא שעתא? אמר לה: חייך ואמר: נצחוני בני. שהיה שמח הקדוש ברוך הוא על שהיו בניו הולכים בדרך התורה ובמצוותה להטות אחרי רבים. ומה שאמר 'נצחוני בני' – חלילה להיות נצחון לפניו ברוך הוא, אבל פרוש הדבר הוא על ענין זה: שבמחלוקת הזה שהיה לרבי אליעזר עם חבריו האמת היה כרבי אליעזר, וכדברי הפת קול שהכריע פמותו; ואף על פי שהיה האמת אמו בנה, ביתרון פלפולו על חבריו לא ירדו לסוף דעתו ולא רצו

להודות לדבריו אפלו אחר בת קול, והביאו ראיה מן הדין הקבוע בתורה שצוותנו ללכת אחרי הרבים לעולם בין יאמרו אמת או אפלו טועים. ועל זה השיב הכורא ברוך הוא נצחוני בני'. כלומר: אחר שהם נוטים מדרך האמת – שרבי אליעזר הוא היה מכון בזה אל האמת – והם באים עליו מכח מצות התורה שצויתים לשמע אל הרב לעולם, אם פן על כל פנים יש להודות להם בפעם הזאת כדבריהם שמהיה האמת נעדרת, והרי זה כאלו בעל האמת נצוה.

מדיני המצוה: מה שאמרו ו"ל (מסדרין פג ב), שאף על פי שהעובר על מה שפרשו חכמים בדברי התורה עובר על לאו זה דלא תסור, מפל מקום אין לו לאדם דין זקן ממרא הידוע בנמרא בסוף סנהדרין (פט. ב) שהוא ח"ב מיתה עד שיהא חולק על בית דין הגדול, ושיהא הוא חכם שהגיע להוראה סמוך לסנהדרין, ויחלק עליהם בדבר שזדונו פרת ושגגתו חטאת, ובין שהוא מקל והם מחמירין או בהפך, ויורה לעשות פהוראתו או יעשה הוא מעשה על פי הוראתו; שנאמר (דברים י, י): "אשר יעשה בזדון" – ולא שיורה לבד. אבל אם היה תלמיד שלא הגיע להוראה והורה – פטור; שנאמר (סס ט. ט): "כי יפלא ממה דבר" – מי שלא יפלא ממנו אלא דבר מפלא. וכן אם מצאן חוץ ללשבת הגזית והמרה עליהם – פטור; שנאמר (סס): "וקמת ועלית אל המקום" – מלמד שהמקום גורם לו מיתה.

ובין שחלק עליהם בדבר ממש שיש בזדונו פרת או בדבר המביא לידי דבר שחייבין עליו פרת – ח"ב. כיצד בדבר שיש בזדונו פרת? כגון שנחלקו באשה אחת אם היא ערוה או אינה, אם דם זה מטמא או אינו מטמא, אם אשה זו זבה או אינה זבה, אם חלב זה אסור או מותר, וכן כל פיוצא בזה. וכיצד בדבר המביא לידי דבר שיש בו חיוב זה? כגון שנחלקו בעבור השנה, שמביא לידי אכילת חמץ בפסח. וכן אם נחלקו בדין מדיני ממונות: שלדברי האחד, בדין נטל זה ממון זה מחברו, ואם קדש בו האשה – מקדשת, והבא עליה במזיד – עגוש פרת, ובשוגג – ח"ב חטאת; ולדברי האחר – פטור. וכן בכל ענין שיש להוציא ממון, כגון ח"ב חמרים וערכים אם ח"בים לתן או אינם ח"בים, שלדברי האומר אינם ח"בים, פל שלקחו מהם – גזל, ואם קדש בו האשה – אינה מקדשת. וכן כל פיוצא בזה. ואפלו חלקו בדיני מכות – ח"ב עליהם; שהרי לדברי האומר אינו ח"ב מלקות בבית דין, ח"בים לשלם לו דמי חבלו, ובדין יטל מהם תשלומיו.

וכתב הרמב"ם ו"ל (ממ"ס ט, נ) בענין לאו זה דלא תסור, שאחד דברים שלמדו אותם חכמים מפי הקבלה, ואחד דברים שלמדו אותם מדעתן באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, ואחד דברים שעשו סיג לתורה, והם הגזרות והתקנות – בכל אחד מהשלשה דברים אלו מצות עשה לשמע להם, והעובר על כל אחת מהם – עובר בעשה ולא תעשה.

והרמב"ם ו"ל (נחשנות לס"מ טו"ט ב) תפש עליו הרבה ואמר: הנה סבור הרב שיש בכלל לאו דלא תסור, פל מה שהוא מדברי חכמים: בין שהן מצוות, כגון

מקרא מגלה ונר חנכה, או שהן מן התקנות, כגון בשר עוף בחלב ושניות לעריות; בין שהן בקום עשה, כגון שלש תפלות בכל יום ומאה ברכות ולולב שבעה בגבולין, ובין שהן בלא תעשה, כגון כל שהוא משום שבות בשבת ויום טוב וכן יום טוב שני בגולה ותעשה באב. ודרך כלל: כל מה שיאסר אותו התלמוד או יצוה עליו.

והנה הרב בונה חומה בצורה סביב לדברי חכמים, אבל היא כפרץ נפל נכעה בחומה נשגכה אשר פתאם לפתע יבוא שכרה' (יטוה ל, יג), לפי שהיא סברא נפסדת ברב מקומות בתלמוד. כי הנה לדעתו, המשתמש במחבר, כגון הנסמך על האילן בשבת, או המטלטל מחמה לצל, או שאמר לגוי ועשה, או אפלו המפסיע פסיעה גסה בשבת – עובר הוא על עשה ולא תעשה מן התורה, וראוי הוא ללקות ארבעים, אלא שפטר הרב שם בספור שופטים מפני שנתן לאזהרת מיתת בית דין, שכל חכם שממרה על דבריהם מיתתו בחנק. והנה לדבריו לוקה הוא לדעת האומר בתלמוד: לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין לוקין עליו, כמו שהזכר בפרק מי שהחשיך (שנת קה, ב).

וראוי לפי הדעת הזו להחמיר מאד בדברי סופרים, שכלם תורה הם, אין ביניהם ובין המצוות המפורשות בכתוב שום הפרש, ואין בתורה דבר חמור מן השבות שהוא מדבריהם אלא מה שיש בה חיוב פרת או מיתת בית דין, אבל לא כל שיש בה חיוב עשה או לאו, שהרי בכל דבריהם לדעתו יש חיוב עשה ולא: עשה ד'ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך', ולא ד'לא תסור'. והנה נראה לרבותינו בכל התלמוד אומרים הפך מזה, שהרי הם דנין כל דברי סופרים להקל, כמו שיאמרו תמיד (נ"ה ג, ט): ספקא דאורייתא – לחמרא, ספקא דרבנן – לקלא. והקלו בחשש אסורין של דבריהם לומר בהן 'שאני אומר', ואמרו בפרק ראשון מפסחים (ט, ג – י, ב): אמור: דאמרינן 'שאני אומר' – בדרבנן, בדאורייתא מי אמרינן 'שאני אומר'?! והאמינו הקטנים שאינם ראויים להעיד במה שהוא מדרבנן, כמו שאמרו שם (ה, ט): בדיקת חמץ דרבנן, והימנינהו רבנן בדרבנן. וכן בענין תחומין נאמן הקטן לומר 'עד כאן תחום שבת', קסבר תחומין דרבנן והימנינהו רבנן בדרבנן, כדאיתא בערוכין (נ"ט, ט) ובכתובות (נ"ט, ט). ועוד הקלו בדרבנן כמו כן בספקות, כמו שאמרו ו'ל (נרכות נ"א, ב): ספק התפלל ספק לא התפלל – אינו חוזר ומתפלל; ספק אמר 'אמת ויציב' ספק לא אמר – חוזר. ואמרו: מאי טעמא? תפלה דרבנן, 'אמת ויציב' דאורייתא. ולא עוד, אלא אפלו בדברים הסותרים זה את זה הקלו, כמו שאמרו בפרק במה מדליקין (שנת נ"ה, ב): אמרו לו שנים 'צא וערב עלינו, אחד ערב עליו מבעוד יום וכו' כמו שבא לשם. וגם נראה בגמרא, שעוקרין דבריהם תדיר משום אסור דאורייתא. כמו שאמרו במסכת שבת (ה, ב): הדביק פת בתנור, התירו לו לרדותה קדם שיבוא לידי אסור סקילה. ושם בשבת (קמ"ט, ט) אמרו: בטול כלי מהכנו דרבנן, וצער בעלי חיים דאורייתא, ואתי דאורייתא ומבטל דרבנן וגו' כמו שבא לשם. וזה רב מאד בתלמוד: אתי עשה דאורייתא ודחי עשה דרבנן. וכן במחלקת שיבוא בין

החכמים אמרו (ע"ז ג, ב): אם היה אחד גדול בחכמה ובמנין – הלך אחריו; ואם לאו: בשל תורה – הלך אחר המחמיר, ובשל סופרים – אחר המקל. וגדולה מזו אמרו (עירובין סו, ב): בשל סופרים עושין מעשה ואחר כך דנין. ובפרק מי שהחשיף (שנת קנ"ג, ב) אמרו: מהו דתימא להפסד מועט נמי חששו, קא משמע לן. שהרי חדוש הוא אצלם כשאיןם דוחים דברי סופרים אפלו להפסד מועט. ואמרו (נרכות י"ג, ב), שמשמאים פהנים עצמם בטמאה של דבריהם לראות מלכי אמות העולם, כרי שאם יזכה יבחין מה בין מלכי ישראל וגו'.

ואף בענין של דברי חכמים אין להם אלא נדוי, כמו שאמרו (פסחים נ"ג, ב): מנדין על שני ימים טובים של גלויות. ואמרו בעושה מלאכה בפורים (מגילה ה, ב): ולשמתה מר? ובמקומות יש להם מפת מרדות, והוא למי שעובר על דבריהם שהן כעין תורה, והן כל הגזרות שגזרו בהם מדבריהם, שמפין אותו עד שיקבל אותה עליו או עד שתצא נפשו, כמו שמפרש בתוספתא דסנהדרין (הוא נמכות ג, י). וכללו של דבר: שדברי סופרים חלוקים הם בכל דיניהם מדברי תורה להקל בקצתן ולהחמיר בקצתן.

אבל הדבר הברור המנקה מפל שבוש הוא, שאין הלאו הזה דלא תסורי אלא במה שאמרו ו"ל בפרוש התורה, כגון הדברים הנדרשים בגזרה שוה או בכנין אב ושאר שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם או במשמעות לשון הכתוב עצמו, וכן במה שקבלו הלכה למשה מסיני. ועל זה יאמרו ו"ל שיש עשה ולא תעשה בדבר, ואם בענין הזה נחלק אחד הראוי להוראה במה שיש על זדונו פרת ובשגגתו חטאת על בית דין הגדול – שנעשה בזה זקן ממרא בזמן שנדין דיני נפשות. וזהו אמרם ו"ל: אפלו יאמרו לך על שמאל שהוא ימין. כלומר, שפך היא המצוה לנו מאדון התורה יתעלה שנאמין אל הגדולים במה שיאמרו, ולא יאמר בעל המחלקת: היאך אתיר לעצמי ואני יודע בודאי שהם טועים? שאפלו יהיה פן, הוא מצוה להאמין להם, וכמו שכתבתי למעלה בראש המצוה, וכענין שנהג רבן גמליאל עם רבי יהושע ביום הכפורים שחל להיות בחשבונו, כמו שמזכיר במסכת ראש השנה (כה, ב).

ויש בענין הזה תנאי אחד, לפי מה שאמרו ו"ל במסכת הוריות (ג, ב), שאם היה בזמן הסנהדרין איש חכם וראוי להורות, או שהוא מכלל הסנהדרין, והורו בית דין הגדול בדבר שלא פדעתו – שאינו רשאי להתיר עצמו באותו הדבר האסור לדעתו עד שישא ויתן עמהם על הדבר, ואחר שסיפיו פלם או רפם בבטול הדעת ההוא וישבשו עליו סברתו ויעשו הסכמה שהוא טועה – אז הוא רשאי לנהג לעצמו החר במה שהיה דעתו לאסור, וגם מצוה הוא על זה לקבל דעתם על כל פנים.

אבל התקנות והגזרות שעשו חכמים למשמרת התורה ולגדר שלה – אין להם בלאו זה אלא סמך בעלמא, ואין בהם דין המראה פלל. ויתר פרטי המצוה מבארים בסוף סנהדרין (פו, ג – פט, ב).

וְנֹהֲגַת מִצְוֵה זוֹ לְעֵנִין זָקֵן מִמָּרָא בְּזִמְנֵי הַבַּיִת, וְלְעֵנִין הַחַיִּיב עָלֵינוּ לְשִׁמְעַ
 לְדַבְרֵי חֲכָמֵינוּ הַקְּדָמוֹנִים וְאֵל גְּדוֹלֵינוּ בְּחֻקְמַת הַתּוֹרָה וְשׁוֹפְטֵינוּ
 שְׂבָדוֹרְנוּ נֹהֲגַת בְּכָל מְקוֹם וּבְכָל זְמַן, בְּזִכְרֵים וּנְקֻבוֹת.
 וְעוֹבֵר עַל זֶה וּפּוֹרֵץ גְּדֵר בְּדַבָּר אֶחָד מִכָּל מַה שְׂלֵמְדוֹנוּ רְבוּתֵינוּ בְּפִרוּשׁ הַתּוֹרָה,
 בְּגוֹן בְּאַחַת מִשְׁלֵשׁ עֲשָׂרֵה מִדּוֹת, אוֹ בְּדַבָּר שֶׁהוּא אֲסוּר מִהֲלָכָה לְמִשְׁה
 מִסִּינַי, וְכַעֲנִין שְׂפָחְכֵנוּ בְּסִמּוּךְ – עֵבֶר עַל לָאו זֶה, מִלְּבַד שֶׁבִטֵּל עֲשֵׂה שָׁבוּ; אֲבָל
 אֵין לֹקִין עַל לָאו זֶה, לְפִי שֶׁנִּתֵּן לְאַזְהָרַת מִיַּחַת בַּיִת דִּין בְּזָקֵן מִמָּרָא וְכִמוֹ
 שְׂפָחְכֵנוּ.

א. מצוות לא תעשה מהתורה שלא לסור מדברי חכמינו [מצווה שלא להמרות על פי בית דין הגדול שיעמדו לישראל]

"שנמנענו מלחלוק על בעלי הקבלה עליהם השלום ומלשנות את דבריהם
 ולצאת ממצוותם בכל עניני התורה, ועל זה נאמר: "לא תסור מן הדבר אשר
 יגידו לך ימין ושמאל" [דברים י"ד, י"א] ואמרו ז"ל בספרי: "לא תסור וגו' זו
 מצוות לא תעשה" [1]
 (ספר החינוך)

הסבר: ספר החינוך כולל 3 ענינים במצוות "לא תסור":

1. אסור לחלוק על חכמינו.
2. אסור לנו לשנות מדבריהם בהלכות שמסרו לנו.
3. אסור לבטל ולעבור על שום מצווה שחז"ל ציוו אותנו לעשות עפ"י התורה.

המקור למצווה בפסוק מהתורה:

"לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". (פרשת שופטים)
 (ספר החינוך)

שאלות: (1) הספר, כיצד לא הסיק הצ"ח ספר החינוך את הצנינים se
 החלוקה מהפסוק "לא תסור"? [הצ"ח בהצ"ח (1) בתחתית
 הצ"ח].
 (2) מדוע מצווה זו הינה מצוות לא תעשה? תוכיח מן הפסוק.

(תשובות: 1)

(2)

[1]
 כתוב בספרי [סי' כ"ד] בדרשה ההלכתית לפסוק מפרשת שופטים במצווה זו:
 "ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, זו מצוות עשה. לא תסור מן הדבר אשר
 יגידו לך, זו מצוות לא תעשה. ימין ושמאל אפילו מראים בעיניך על שמאל שהוא
 ימין ועל ימין שהוא שמאל, שמע להם"
 ספרי שם ספר של חז"ל [מתקופת התנאים] המכיל מצוות והלכות עם לימודם
 ודרשותיהם מהפסוקים שבתורה, כפי שנמסרו להם ממש רבנו.

ב. שורשי המצווה (היסודות והטעם של המצווה)

(1) מדוע חייבים אנו למצוא ולקיים את המסורת צפ"י חכמינו דווקא?

"לפי שדעות בני אדם חלוקין זה מזה, לא ישתוו לעולם הרבה דעות בדברים, וידע אדון הכל ברוך הוא שאילו תהיה כוונת כתובי התורה מסורה ביד כל אחד ואחד מבני אדם, איש איש כפי שכלו יפרש כל אחד מהם דברי התורה כפי סברתו, וירבה המחלוקת בישראל במשמעות המצוות, ותעשה התורה ככמה תורות על כן אלוקינו שהוא אדון כל החכמות השלים תורתנו תורת אמת עם המצווה הזאת וצונו להתנהג בה על פי הפרוש האמיתי המקובל לחכמינו הקדמוניים ז"ל".

(ספר החינוך)

שאלות: (3) מדוע לא איפשר הקב"ה לכל אדם ואדם לפרש את התורה לפי הבנתו ודעתו?

(4) ידע כלפי תן דולמאות fe אנשיט או קבוצות שפירשו את התורה לפי דעתם והבנתם, ומה היו התוצאות fe נסיון כלה, להם ולכלל עם ישראל.

(5) בקטע מספר החינוך מודגשים בקוו 3 משפטים. הסבר, מדוע חייב כל יהודי לקבל את פרשנות חכמינו לתורה?

תשובות: (3)

(4)

(5)

(2) האם אנו חייבים "לא לסור" עם מדברי חכמינו fe הדור feנו?

"ובכל דור ודור גם כן שנשמע אל החכמים הנמצאים שקבלו דבריהם, ושחו מים ספריהם, ויגעו כמה יגיעות בימים ובלילות להבין עומק מליהם ופליאות דעותיהם, ואם ההסכמה הזאת נכוון אל דרך האמת בידיעת התורה, וזולת זה אם נתפתה אחר מחשבותינו ועניות דעתנו לא נצלח לכל".

(ספר החינוך)

שאלות: (7) תן 3 נימוקים מהקטע הנ"ל, למצווה, למצוא עם לדברי חכמינו fe דורנו.

(8) מה יקרה לנו כעט אחד, אם לא נלך לפי הפירוש fe חכמינו לתורה, וכא אחד יפרש לפי מה שצולה בדעתו.

תשובות: (7)

(8)

3) צד כמה וכאינו מידה אנו חייבים למצוא ולצוות כהוראת חכמינו?

"דרשו חז"ל בספרי על הפסוק: "לא תסור ממנו ימין ושמאל",
אפילו יאמר לך על ימין שהוא שמאל לא תסור ממצוותם".

(ספר החינוך)

שאלה 9: מה צדנו לצוות במקרה שחכמינו מצו להוראתם, וכפי
זאת וזו אותנו לצוות?

תשובה 9:

4) שאלה 10: מדוע אנו חייבים לצוות לפי הוראת חכמינו אפילו כשהם
צוים?

"יטוב לסבול טעות אחת ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטובה תמיד,
ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו, שבזה יהיה חורבן הדת, וחילוק
לב העם והפסד האומה לגמרי".

(ספר החינוך)

תשובה 10: כתוב לפחות 3 סיבות לפי הקטע הנ"ל לפיכך 10.

א.

ב.

ג.

5) כיצד חכמינו יפסקו במקרה שיש מחלוקת בין החכמים על דין חדש
שנתצורר לפנייהם?

לפי הפסוק "אחרי רבים להטות" (פרשת משפטים. מצווה ע"ו בספר
החינוך). "ונצטוו גם כן שיהיו לעולם הכת המועטת מן החכמים
כפופה לכת המרובין, מן השורש הזה".

(ספר החינוך)

שאלה 11: מה הקשר בין 'הטות' (היסוד והטעם) של מצוות "לא
תסור", לפי מצוות אחרי רבים להטות?

תשובה 11:

6) מחלוקת חכמים ורבי אליעזר בתנורו של עכנאי [2]

[2]

"תנן התם, חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, רבי אליעזר מטהר וחכמים
מטמאין. וזה הוא תנור של עכנאי. מאי עכנאי? אמר רב יהודה אמר שמואל:
שהקיפו דברים כעכנא זו, וטמאוהו. תנא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל
תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם: אם הלכה כמותי חרוב זה
יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה: ארבע מאות אמה. אמרו לו:
אין מביאין ראיה מן החרוב. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי אמת המים
יוכיחו. חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראיה מאמת המים.
חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו. הטו כותלי בית
המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה
את זה בהלכה אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו
מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדיין מטין ועומדין. חזר ואמר להם: אם הלכה
כמותי מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר
שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמים היא"
מאי "לא בשמים היא"? אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו
משגיחין בבית קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה "אחרי רבים להטות". -
אשכחיה רבי נתן לאליהו, אמר ליה: מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא?
אמר ליה: קא חייך ואמר "נצחוני בני נצחוני בני". [בבא מציעא נ"ט, עמוד ב'].

דוגמא למחלוקת בין החכמים (תנאים) במקרה חדש, ושחכמינו פסקו בו לפי הכלל "אחרי רבים להטות", למרות שמהשמים אמרו שר' אליעזר צדק.

סיפור מעשה המחלוקת כפי שהובא בתלמוד

בזמן חז"ל השתמשו בסוג של תנור שהיה עשוי מחימר (טיט), ושנקרא "תנורו של עכנאי".

(עכנאי פירוש (1) שם של נחש, העומד במבנה של עיגול מעל עיגול, כמו טבעת מעל טבעת.

פירוש (2) על שם החכמים שהקיפו את רבי אליעזר בעיגולים עיגולים כדי להוכיח לו שטעה).

התנור היה בנוי במבנה של מגדל,

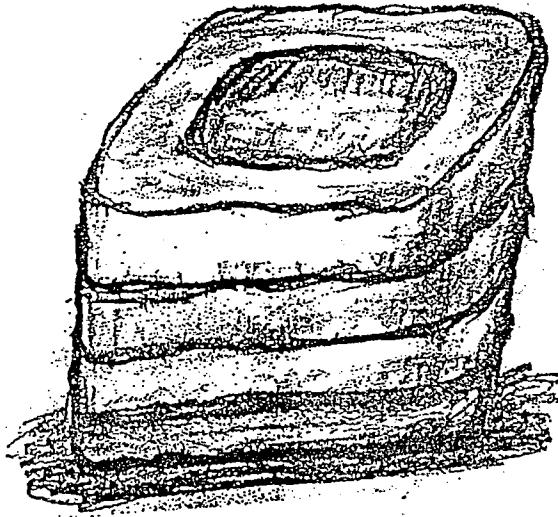
ופתח למעלה, כמו חוליות והניחו חוליה על גבי

חוליה, ובין כל חוליה שמו חול, כדי

שהחוליות לא ידבקו, אלא רק תהיינה

מונחות אחת על גבי חברתה.

תנורו
של עכנאי
(עפ"י התלמוד
שטיינזלץ)

והבעיה היא: האם תנור שכזה מקבל טומאה, כאשר $k3N \text{ } f e n f$ או $e r \text{ } 9 \text{ } n a$, או $k a$?

רבי אליעזר טען שהוא טהור, משום שהתנור אינו כיחידה אחת שלימה, ואין דינו ככלי חרס שלם, שהרי הינו מורכב מחלקים חלקים, מחוליות.

חכמים פסקו שהינו טמא, משום שהתנור הינו מבנה וכלי אחד שלם, שאפשר להשתמש בו לבישול ולאפיה, ולכן דינו ככלי חרס שנטמא.

בת קול יצאה משמים ואמרה שהדין הוא כרבי אליעזר.

החכמים טענו "שההלכה אינה בשמים", אלא כבר נקבע הכלל בתורה "אחרי רבים להטות".

לכן הם פסקו שהדין הוא כפי הרוב, והתנור טמא.

אך רבי אליעזר לא רצה לקבל את דעתם למרות שהוא היה יחיד, ולכן חכמים נידו אותו.

בהזדמנות אחרת, פגש רבי נתן (תנא) את אליהו הנביא ושאל אותו, מה אמר הקב"ה על המחלוקת ועל קביעתם של החכמים, למרות שבשמים הסכימו עם רבי אליעזר.

אליהו הנביא ענה לו: "נצחוני בני! נצחוני בני!" כלומר, שהחכמים צודקים, משום שכבר נקבע בתורה "אחרי רבים להטות", ולכן, אפילו אם הם טועים, חייבים לקבל את דעתם.

"ואף על פי שהיתה האמת אתו (עם רבי אליעזר) בזה ולא רצו (חכמים) להודות לדבריו אפילו אחר בת קול (מהשמים), והביאו ראיה מן הדין הקבוע בתורה שצוותנו ללכת אחרי הרבים לעולם, בין יאמרו אמת או אפילו טועים אם כן על כל פנים יש להודות להם בפעם הזאת כדבריהם שתהיה האמת נעדרת"

(ספר החינוך)

שאלה 12: מהו הציקרון באצוות "לא תסור" ספר החינוך מן המחלוקת הזו?

תשובה 12:

ג. מדיני המצוה

1) העובר על דברי חכמים במה שפרשו בתורה עובר על הלאו (לא תעשה) של "לא תסור".

2) זין זקן ממרא

"זקן ממרא" היא חכם מוסמך וראוי להורות הלכות כמו דיין בסנהדרין [בית הדין הגדול שבבית המקדש], אולם אם הוא פוסק ועושה להיפך מהדין שהסנהדרין קבעו, הוא מתחייב מיתת חנק בסנהדרין.

התנאים שצריכים להיות לחכם, כדי שישפטו אותו בדין של "זקן ממרא":

1. הוא חייב להיות דיין ברמה של הסנהדרין, והינו "סמוך" (הסמיכו אותו בבית דין לפסוק הלכות), ויכול לשמש כדיין בסנהדרין.

2. אפשר לדון אותו כזקן ממרא, רק ובלבד שיחלוק בהלכות: שחייבים עליהם במזיד כרת - ובשוגג קרבן חטאת.

3. זקן ממרא נחשב רק אם הוא חולק על הסנהדרין בהלכות:

א. המפורשות בתורה וחייבים עליהם מדאורייתא - במזיד כרת ובשוגג קרבן חטאת.

ב. בהלכות שנמסרו למשה מסיני לחכמים, וחייבים במזיד כרת ובשוגג קרבן חטאת.

ג. בהלכות שחז"ל למדו מייג מידות שהתורה נדרשת בהם, וחייבים במזיד כרת ובשוגג קרבן חטאת.

אולם דינים שהם מדרבנן, אין דין של "זקן ממרא" עליהם בכלל.

4. זקן ממרא נהיה רק במקרה שהוא בעצמו עשה או אמר לאחרים לעשות בצורה מעשית להיפך מהפסק של הסנהדרין, בין לאיסור ובין להיתר. כמו שכתוב "אשר יעשה בזדון", רק אם הוא עובר מעשית במזיד.

5. זקן ממרא מתחייב מיתה רק אם הורה ועשה להפך מפסק הסנהדרין בתוך לשכת הגזית, מקום בית הדין הגדול בבית המקדש. כמו שכתוב "וקמת ועלית אל המקום", הוא מקום בית המקדש. אבל אם הורה ועשה מתוך לשכת הגזית הוא פטור ממיתה.

מסקנה: רק אם מתקיימים כל חמשת הדרישות הללו, אז ניתן לדון את החכם כ"זקן ממרא".

ג. מקרים ודוגמאות של מצוות שבמזיד חייבים עליהם כרת ובשוגג חטאת:

- האם אשה מסוימת זו אסורה על אדם מסוים משום איסור עריות או לא.
- האם דם מסוים מטמא או לא.
- האם אשה מסוימת זו הינה זבה וטמאה או לא.
- האם החלב (השומן) הזה של בהמה טהורה אסור או מותר באכילה, וכדומה.

ד. מקרים שעשויים לגרום למצב שהעובר עליהם מתחייב כרת במזיד וחטאת בשוגג:

1. דין עיבור השנה בחודש אדר

- אם זקן ממרא חולק על הסנהדרין במקרה שעולה השאלה, האם צריך לעבר את השנה, ולקבוע 2 חודשים של אדר, או לא, ויעשו רק חודש אדר אחד.
- אם הזקן הממרא אמר להיפך מהסנהדרין, בין במקרה שקבעו לעבר את השנה, ובין במקרה שאמרו שלא לעבר אותה, ועשו אנשים פסח לפי מה שהזקן ממרא קבע, ולא בחודש שקבעו הסנהדרין, ואכלו חמץ בפסח הנכון שלפי הסנהדרין, בכך גרם להם הזקן הממרא להתחייב כרת במזיד וחטאת בשוגג על אכילת חמץ בפסח.

2. דין שקידש אשה בכסף שקיבל בתביעת ממון

- אם זקן ממרא חלק על הסנהדרין בדיני ממונות, ופסק שאדם זה מגיע לו סכום כסף מחבירו, והאדם לקח את הכסף וקידש בו אשה. אם אדם אחר יבוא על אשה זו במזיד (בלי עדים) יתחייב כרת, ובשוגג יתחייב קרבן חטאת. ואם הסנהדרין פסקו שהכסף אינו של המקדש, האדם האחר פטור לגמרי, משום שאשה זו לא היתה מקודשת בכלל.

3. דין שקידש אשה בממון של הקדש

- זקן ממרא חלק על הסנהדרין במקרה שאדם שנתבע לשלם ממון של חרם או ערכים לבית המקדש. אם הזקן ממרא פסק שאינו חייב את הממון הזה להקדש, והאדם הזה לקח ממון זה, שבעצם הינו גזל מההקדש, וקידש בו אשה, הרי היא אינה מקודשת, ואם אדם אחר בא עליה במזיד אינו חייב כרת, אבל אם באמת חייב הכסף להקדש, הרי שאשה זו מקודשת, ואם בא עליה אדם אחר במזיד, חייב כרת.

4. דין מקדש אשה בכסף פיצויים על מלקות

- אם זקן ממרא חלק על הסנהדרין בדיני מכות, האם אדם מסויים חייב מלקות. והבית דין נתן לו מלקות, ואם פסק הזקן ממרא שאינו חייב מלקות, אזי בית הדין חייב לשלם לאדם על החבלות שנהיו לו מהמלקות, ולקח האדם את הכסף מבית הדין וקידש בהם אשה, ועכשיו כשמקודשת לו, מי שיבוא עליה במזיד חייב כרת. אבל אם הולכים לפי הסנהדרין, לא היה מגיע לאדם כסף בגלל המלקות, ולא היתה אשה זו מקודשת לו, ואז לא יהיה חייב עליה כרת, האדם האחר.

ה. מה הדין אם הלוקן אחרא אחרי כהנכה, ואילו הסנהדרין אתיריט?

1. אסור לזקן ממרא לעשות לפי מה שהתירו בית הדין, עד שהסנהדרין יוכיחו לו שהוא טעה, ויפסקו סופית שמותר לפי הדין לעשות כן.
2. לאחר שפסקו הסנהדרין שמותר, אסור לזקן ממרא להחמיר על עצמו ולעשות ההיפך מהסנהדרין.

3. דוגמא לחכם (תנא) שהחמיר ובית הדין הקילו.

- ר' יהושע קבע לפי החישובים שלו בלוח השנה, שיום כיפור יהיה ביום מסוים, ורצה לצום בו ולעשותו כמו יום כיפור. אולם רבן גמליאל ובית הדין שלו פסקו שיום כיפור חל באותה שנה ביום אחר, ולכן הם הורו לר' יהושע שהוא חייב לבוא לביי"ד, ביום כיפור שקבע לפי חשבונו עם שק ותרמיל כמו ביום חול, ושאינו רשאי להחמיר על עצמו, וכך באמת עשה ר' יהושע כפי שרבן גמליאל ובית הדין פסקו.

טבלה: ו. מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בלאו של "לא תסור" ובמצוות עשה של "ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך".^[3]

הרמב"ם מחייב מצוות עשה ומצוות לא תעשה	א. כל הדינים והאיסורים שחכמים קבעו מדרבנן.	ב. כל הדינים שחכמים למדו מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן.	ג. כל הגזרות והתקנות שחכמים קבעו כסייג לתורה.
מסקנה: אין הבדל באיסור הלאו בין מצוות מהתורה לבין מצוות של חכמים.			
הרמב"ן מחייב מצוות עשה ומצוות לא תעשה.	א. כל הדינים שחכמים קבלו בהלכה למשה ומסיני.	ב. בכל הדינים שחכמים למדו מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן או ממשמעות לשון הפסוק.	
מסקנה: יש הבדל עקרוני באיסור הלאו בין מצוות שמהתורה לבין מצוות שמדרבנן			

טבלה: ז. דוגמאות של דינים מדרבנן למחלוקת שבין הרמב"ם לרמב"ן

הרמב"ם	כל מצווה שהוסיפו החכמים	כל התקנות של חז"ל	כל מצווה מדרבנן ב"קום ועשה"	כל האיסורים מדרבנן ב"לא תעשה"
חייב מצוות עשה ולא תעשה מדאורייתא	1. קריאת מגילה. 2. נר חנוכה.	1. איסור עוף בחלב. 2. שניות בעריות.	1. ג' תפילות כל יום. 2. מאה ברכות כל יום. 3. נטילת לולב כל הסוכות.	1. איסור שבות בשבת ויו"ט (איסור טלטול). 2. איסור מלאכה ביום טוב שני בגולה. 3. איסור אכילה וכו' בט' באב.
הרמב"ן מחייב מדרבנן, ולא מחייב עליהם מצוות עשה ולא תעשה מהתורה.	לא חייבים במצוות עשה מהתורה על: 1. קריאת מגילה. 2. נר חנוכה חייבים בהם רק מדרבנן.	לא חייבים במצוות לא תעשה עליהם, חייבים עליהם רק באיסור מדרבנן.	לא חייבים עליהם במצוות עשה מהתורה, חייבים עליהם רק מדרבנן.	לא חייבים עליהם לא תעשה מהתורה, חייבים רק מדרבנן.

ההוכחות של הרמב"ן (וספר החינוך מסכים אתו) נגד הרמב"ם:

- הנשען על עץ בשבת, או המטלטל חפצים בשבת ממקום של שמש למקום של צל, או האומר לגוי תעשה עבודה בשבת, או ההולך בפסיעות גדולות בשבת.
לפי הרמב"ם עבר על מצוות עשה ולא תעשה מהתורה וחייב מלקות.

^[3] מחלוקת זו הינה בספר המצוות לרמב"ם, תחילת שורש ראשון, והשגות הרמב"ן עליו.

ומשום שלא של "לא תסור" ניתן לאזהרת בית דין, שזקן ממרא חייב מיתה עליו בחנק, יהיה פטור מהמלקות, שכבר נתחייב מיתה. אבל לפי התנא בתלמוד שסובר שבכל זאת חייב עליו גם מלקות, יצטרך אדם זה לקבל מלקות. הרמב"ן טוען שלא הגיוני להטיל עונשים כאלה כבדים, מיתה ומלקות על איסורים שחכמים קבעו.

2. לפי הרמב"ם יוצא שאין שום איסור חמור יותר מאיסור שבות מדרבנן, שהם איסורים שגזרו חכמים שלא לעשות בשבת, אלא רק מצוות מהתורה שחייבים עליהם כרת או מיתה מהתורה.

הרמב"ן טוען שלא יתכן שאיסורים מדרבנן יהיו כל כך חמורים כמו כמעט כל הלאוים שבתורה, שהרי חכמים בעצמם קבעו שיש איסורים מדאורייתא ויש איסורים מדרבנן, ובאיסורים שמדאורייתא החמירו מאוד, יותר מאיסורים מדרבנן, ואפילו לפעמים בטלו איסור מדרבנן כדי לא לעבור על איסור דאורייתא, ואילו באיסורים מדרבנן חכמים הקלו לפעמים.

3. דוגמאות לאיסורים מדרבנן שהקלו בהם חכמים: כגון, להאמין לילד קטן (פחות מגיל 13) המעיד על מצווה מדרבנן, למרות שילד קטן לא יכול להיות עד בבית דין. למשל, הילד מעיד שעשו בדיקת חמץ בבית הזה, מאמינים לו. או הילד מעיד שעד המקום הזה הוא תחום שבת שמותר ללכת בו, מאמינים לו, משום שאיסור תחומין בשבת הוא מדרבנן. או כגון, יש לאדם ספק אם התפלל שמונה עשרה או לא, אינו חייב לחזור על התפילה, משום שהיא מדרבנן. אבל, אם ספק לאדם האם אמר ברכת "אמת ויציב" של קריאת שמע, חייב לחזור ולאומרה, משום שהיא מדאורייתא. או כגון, שני אנשים שביקשו ביום שישי מאדם אחד, שיניח ערוב תחומין בשבת (מזון לסעודה) עבורם, ואדם זה הניח ערוב אחד לפני השקיעה לראשון, ועוד ערוב שני בין השמשות לשני, ושני העירובין (דברי האוכל) נעלמו, וכשבאו למחרת בשבת לא מצאום. וחז"ל הקלו להם ששני האנשים יוכלו לצאת מחוץ לתחום, משום שבכל מקרה אחד העירובין היה במקומו בשעה שהחשיך ליל שבת, ולכן כבר הותר להם ללכת כדין עירוב תחומין.

4. דוגמאות לביטול איסור דרבנן כשיש אסור מדאורייתא כנגדו. א. כגון (ביום השבת), אדם שכח שזה יום שבת והכניס בצק לאפות בתנור, ונזכר שזה יום השבת לפני שהבצק נאפה לחם, חכמים התירו לו להוציא את הבצק מהתנור, משום שהוצאתו הינה איסור מדרבנן, ואילו אפייתו הוא לאו של מלאכת בישול מדאורייתא, שחייבים עליה סקילה (במזיד, התראה ועדים), וכרת במזיד (בלי עדים), וקרבן חטאת בשוגג.

ב. בהמה שנפלה לבריכת מים ולא יכולה לצאת ועלולה למות, מותר לשים כלים שונים תחתיה כדי שלא תטבע ותוכל לעלות ולצאת. למרות שהכלים הללו מתבטלים לשימושם הרגיל ונעשים מוקצים בשבת, שזה איסור דרבנן, אבל חכמים ביטלו איסור מדרבנן לעומת האיסור מהתורה של צער בעלי חיים.

5. הכללים בתלמוד להחמיר באיסור דאורייתא, ולהקל בדרבנן, למשל, אם יש מחלוקת בין החכמים מה הדין במקרה מסוים, אם יש ביניהם חכם גדול יותר מכולם צריך לעשות כמותו, ואם אין, אזי אם המחלוקת היא באיסור מהתורה צריך לעשות לפי המחמיר, ואם המחלוקת באיסור מדרבנן עושים לפי המיקל. ויותר מכך, בשאלה בדרבנן מותר להקל לפני שמכריעים מהו הדין, ורק אח"כ מקבלים את הפסק ועושים לפיו. אבל באיסור של תורה אפילו יש הפסד ממון, חייבים להפסיד ולא לעבור על האיסור מהתורה. אבל באיסור מדרבנן, חז"ל דנו בתלמוד, האם בהפסד ממון מועט צריך לא לעבור על האיסור מדרבנן.

"והנה הרב (הרמב"ם) בונה חומה בצורה סביב לדברי חכמים אבל היא כפרץ נופל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאום לפתע יבוא שיברה" (ישעיה ל'), לפי שהיא סברה נפסדת ברוב מקומות בתלמוד".

(ספר החינוך)

הסבר: בקטע הזה כתב הרמב"ן 2 עקרונות מרכזיים נגד החומרות הגדולות של הרמב"ם במצוות "לא תסור".

שאלות: 13) מדוע הרמב"ם החמיר בכל הדינים שמדרבנן וקבע להם

חומרת מצוות "לא תסור" מדאורייתא (כפי ההסבר de

רמב"ן בקטע)?

14) כתוב בלשונך את 2 העקרונות המרכזיים de הרמב"ן

להתנגדותו לחומרה de הרמב"ם.

תשובות: 13)

(14 א)

ב)

ד. זמן ומקום המצווה

- 1) מצוות "לא תסור מדבריהם" נוהגת בכל מקום ובכל זמן, בגברים ובנשים, וחייבים תמיד לשמוע לחכמינו בתורה ובהלכה.
- 2) כל העובר על מצוות חכמינו כפי שקבעו לנו עובר על לאו זה ומבטל מצוות עשה ("ועשית ככל אשר יורוך").
- 3) לא חייבים מלקות על לאו זה, משום שהוא "ניתן לאזהרת מיתת בית דין", כלומר, שיש אפשרות שמתחייבים עליו מיתה בבית דין, כמו, במקרה של זקן ממרא, לכן פטורים ממלקות.
- 4) זקן ממרא יכול להיות רק בזמן בית המקדש וסנהדרין בירושלים, אחרת אין דין זקן ממרא, ולכן אין דין זקן ממרא בימינו.

שאלות לחזרה

1. כתוב את ההגדרה המפורטת של מצוות לא תעשה "לא תסור".
2. מה ההבדל בין מצוות "לא תסור" לבין מצוות "ועשית ככל אשר יורוך"?
3. כתוב לפחות 3 נימוקים למצוות לא תסור עפ"י שורשי המצווה בספר החינוך.
4. מדוע לא קבלו החכמים את ההוכחות שהדין הוא כדעת ר' אליעזר. (כתוב את העיקרון שחכמים הסתמכו עליו)?
5. מהם התנאים והדרישות, כדי שחכם ידון כזקן ממרא בבית הדין?
6. באלו סוג איסורים צריך לחלוק חכם על הסנהדרין כדי שיקרא זקן ממרא? תן לפחות 3 דוגמאות של איסורים כאלה.
7. כתוב בקיצור את העקרונות של המחלוקת בין הרמב"ן לבין הרמב"ם, תן לפחות 3 דוגמאות של דינים, ומה הרמב"ם מחייב עליהם ומה הרמב"ן מחייב עליהם.
8. קרא בטבלה ו' ובטבלה ז', והסבר מדוע מצוות 3 תפילות כל יום שמדרבנן, מחייב עליה הרמב"ם בלאו של "לא תסור" ובמצוות עשה מהתורה של "ועשית ככל אשר יורוך"?
9. בשאלה 8, מדוע הרמב"ן מחייב על מצוות 3 התפילות רק מדרבנן?
10. מהו העונש שמקבל מי שעבר על מצוות "לא תסור", ומדוע?